

Міністерство освіти та науки України
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА НЕУРЯДОВИМИ
ОРГАНІЗАЦІЯМИ БАТЬКІВ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

студентки VI курсу
групи МОСПм-1-24-1.4з
другого (магістерського) освітнього
рівня

Спіріної Валерії Євгеніївни

Науковий керівник:

Лехолетова Марина Миколаївна,
доцент, кандидат педагогічних наук

Київ – 2025

АНТОТАЦІЯ

Спіріна В. Є. Соціальна підтримка неурядовими організаціями батьків із числа внутрішньо переміщених осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Магістерська робота за спеціальністю 231 Соціальна робота за освітньою програмою 231.00.03 Моніторинг і оцінка соціальних програм. – Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Київ, 2025.

У магістерській роботі розглянуто соціальну підтримку батьків з числа внутрішньо переміщених осіб щодо визначення їх потреб та вирішення проблем, використовуючи найефективніші форми та методи. Соціальна підтримка спрямована на забезпечення ефективної підтримки внутрішньо переміщених осіб та їх сімей, створення сприятливих умов для їх життєдіяльності, забезпечення тривалої соціальної взаємодії, налагодження механізмів самоорганізації і саморозвитку.

Ключові слова: *батьки, внутрішньо переміщених осіб, неурядові організації, потреби, соціальна підтримка.*

ANTOTATION

Spirina V. E. Social support by non-governmental organizations for parents of internally displaced persons. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Master's thesis in the specialty 231 «Social work» in the educational program 231.00.03 «Monitoring and evaluation of social programs». – Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, 2025.

The master's thesis examines social support for parents of internally displaced persons in terms of identifying their needs and solving problems using the most effective forms and methods. Social support is aimed at ensuring effective support for internally displaced persons and their families,

creating favorable conditions for their livelihoods, ensuring long-term social interaction, and establishing mechanisms for self-organization and self-development.

Key words: *parents, internally displaced persons, non-governmental organizations, needs, social support.*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	9
1.1. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи	9
1.2. Підвищення виховного потенціалу батьків із числа внутрішньо переміщених осіб	22
1.3. Аналіз проблем та потреб батьків з числа внутрішньо переміщених осіб	30
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	38
2.1. Програма соціальної підтримки батьків з числа внутрішньо переміщених осіб у діяльності БФ «Карітас-Київ»	38
2.2. Результати експериментального дослідження	45
2.3. Рекомендації щодо організації діяльності міждисциплінарної команди для реалізації розробленої програми соціальної підтримки	56
Висновки до другого розділу	65
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., призвело до руйнівних наслідків, зокрема й соціальних. Насамперед, ми говоримо про примусове переміщення, переїзд, міграцію, небачену за обсягами. Внутрішнє переміщення осіб, дітей, сімей з дітьми спричинило нещастя, пов'язанні із якістю життя: соціальний захист, гарантія працевлаштування, забезпечення житлом, пристосування до нових умов проживання та інтеграція до середовища приймаючих громад.

Наразі, внутрішньо переміщених особи абсолютно соціально не захищені, попри те, що влада на законодавчому рівні їх підтримує, надаючи соціальні, економічні пільги, юридичні гарантії. Внутрішньо переміщені особи потребують, як матеріальної, фінансової, так і соціально-психологічної допомоги й підтримки.

Ситуація стресу, котра спричинена порушенням стабільності та звичної життєдіяльності, втратою члена сім'ї, друзів, родичів, позбавлення батьківського піклування, вимушеним переїздом, негативно впливає на людей, які втратили свої домівки. Найважче цю ситуацію сприймають діти, які психологічно вразливі та сприйнятливі до травмуючих обставин й переживають відчуття дискомфорту, зменшення соціальної активності й занижену самооцінку, зростання відчуття тривожності, гнів та прояви агресії до оточуючого середовища.

Саме тому проблема соціально-педагогічної підтримки з внутрішньо переміщеними сім'ями потребує комплексної соціально-педагогічної роботи для полегшення складних життєвих обставин внутрішньо переміщених осіб.

Питання правового статусу внутрішньо переміщених осіб вивчали В. Стешенко, Н. Грабар, І. Ковалишина, О. Кузьменко; соціальну роботу з біженцями досліджувала О. Малиновська; процеси переселення,

переміщення, міграції розглядали Н. Гринда, А. Дмитрієв, О. Мазін, Є. Макознак, О. Ровенчак, А. Сові, В. Шелюк; теоретико-методичні засади зазначеного питання у своїх наукові працях вивчали В. Грищенко, О. Зайцев, І. Зверєва, А. Капська, Л. Ковальчук, К. Левченко, О. Малиновська, І. Трубавіна; аналіз соціально-правових підходів до категорії «внутрішньо переміщені особи» в Україні здійснив Т. Кульчицький; основні проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи та фактори, які впливають на їх соціальну адаптацію та реінтеграцію розглядає Є. Широкова.

Тим не менш, позитивно оцінюючи дослідження науковців, враховуючи теоретичну та практичну важливість визначеної проблеми ми обрали тему магістерської роботи «Соціальна підтримка неурядовими організаціями батьків із числа внутрішньо переміщених осіб».

Об'єктом дослідження є: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предметом дослідження є: змістовно-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків з числа вимушено переміщених осіб

Мета дослідження: проаналізувати зміст, форми і методи соціальної підтримки батьків з числа внутрішньо переміщених осіб неурядовими організаціями

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Охарактеризувати батьків з числа внутрішньо переміщених осіб як об'єкт соціальної підтримки.
2. Проаналізувати зміст, форми і методи соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.
3. Дослідити особливості соціальної підтримки батьків з числа внутрішньо переміщених осіб в діяльності неурядових організацій.
4. Розробити рекомендації щодо організації діяльності міждисциплінарної команди для реалізації програми соціальної підтримки

батьків з числа внутрішньо переміщених осіб у неурядових організаціях.

Для розв'язання поставлених мети та завдань магістерської роботи використано комплекс **методів**: *теоретичні*: аналіз філософської, психологічної, соціально-педагогічної, наукової літератури для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження й уточнення його поняттєво-категоріального апарату; синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних положень із метою визначення проблем та потреб батьків з числа внутрішньо переміщених осіб; *емпіричні*: фокус-група для батьків з числа внутрішньо переміщених осіб; методи математичної статистики для узагальнення результатів експериментальної роботи.

Експериментальною базою дослідження є Благодійна організація «Благодійний фонд «Карітас-Київ». Всього до участі у дослідженні було залучено 37 батьків з числа внутрішньо переміщених осіб: 29 осіб - мама та 8 осіб - батько.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки магістерської роботи апробувались і здобули позитивну оцінку на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка; результати експериментальної роботи заслуховувались на звітній конференції за результатами науково-дослідної практики магістрів та доповідались на науково-практичній конференції «Перші кроки у науку: соціальна робота» (6 листопада 2025 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи» (3 квітня 2025 р., м. Житомир).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у публікаціях: Магістерські дослідження. Тематичний огляд та анотації магістерських робіт за освітнім рівнем «магістр» 2025 р. / Наукові здобутки студентів Факультету психології, соціальної роботи та

спеціальної освіти : ел. зб. наук. пр. студентів. – 2025. «Соціальна підтримка неурядовими організаціями батьків із числа внутрішньо переміщених осіб»; стаття у фаховому виданні: Лехолетова М.М., Дуля А.В., Спіріна В.Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. № 1. С. 30–36; тези: Спіріна В. Є. Підвищення професійної компетентності соціальних працівників для роботи з батьками із числа внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : збірник наук. праць за матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер. (3 квітня 2025 року, Житомирський державний університет імені Івана Франка) / Ред. колегія: Л. Котлова, Л. Бутузова, С. Максимець. Житомир. 2025. С. 618–621.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 50 найменувань та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи складає 85 сторінок із них основного тексту 70 сторінка. Робота містить 8 рисунків, 3 таблиці, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

БАТЬКІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи

Внаслідок анексії Криму у березні 2014 року та збройного конфлікту, який розпочався на сході України в квітні того ж року, а особливо після повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року, сотні тисяч громадян України були змушені залишити свої домівки. Приблизно один мільйон осіб опинилися у ситуації вимушеного переселення, що зумовило появу нової категорії клієнтів соціальної роботи – внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Основним фактором, який спонукав людей до переїзду, стало усвідомлення небезпеки та неможливості подальшого проживання на окупованих територіях.

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, станом на 23 жовтня 2015 року з територій, що опинилися під окупацією або де тривали бойові дії, було переміщено понад 900 тисяч осіб, серед яких 162,7 тисячі дітей та близько пів мільйона осіб з інвалідністю і людей похилого віку. Надалі, за інформацією Управління праці та соціального захисту населення, станом на 20 листопада 2017 року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб перевищила півтора мільйона [35].

Кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб станом на 13 квітня 2020 р.: дітей – 197672, людей з інвалідністю – 51355, пенсіонерів – 724427, осіб працездатного віку – 367849 [34].

Протягом перших шести місяців після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну кількість внутрішньо переміщених осіб суттєво збільшилася – станом на 23 серпня 2022 року вона становила приблизно 7 мільйонів осіб [35].

Згідно з даними дослідження, проведеного Міжнародною

організацією з міграції, близько 44 % внутрішньо переміщених осіб працездатного віку не мають джерела доходу. Лише третина респондентів зазначила, що основним джерелом їхніх коштів після переїзду стала заробітна плата, тоді як 24 % покладаються на державну допомогу та підтримку. Крім того, 70 % внутрішньо переміщених осіб повідомили про скорочення витрат на продукти харчування, а приблизно третина опитаних була змушена взяти кредит [34].

Проблема житлових умов внутрішньо переміщених осіб стає дедалі гострішою у зв'язку з погіршенням погоди, зниженням температури та наближенням холодного сезону. За результатами опитувань, 22 % внутрішньо переміщених осіб зазначили, що їхні житлові умови є незадовільними й не відповідають вимогам зимового періоду. Більшість респондентів не мають можливості змінити місце проживання на більш придатне через нестачу фінансових ресурсів. Крім того, близько 30 % переселенців, які оселилися в територіальних громадах (приблизно 2 мільйони осіб), не мають доступу до медичних послуг, а матеріальної допомоги потребують майже 60 % внутрішньо переміщених осіб.

Стрімке зростання кількості людей, змушених покинути свої домівки, підкреслює необхідність прийняття ефективних управлінських рішень не лише у сфері соціальної політики, а й у напрямі соціально-педагогічної та соціальної роботи.

Розглядаючи поняття «внутрішньо переміщені особи», варто також звернути увагу на терміни «мігранти» та «біженці», адже в сучасних умовах вони нерідко ототожнюються, хоча мають різний зміст. У Сучасному словнику іншомовних слів термін «мігрант» визначається як особа, що здійснює міграцію [19].

Розглянувши поняття міграції як суспільного явища, можемо стверджувати, що вона може відбуватися хаотично, стихійно, а також носить організований характер; здатна обіймати великі групи осіб, так і окремих особистостей, зокрема; різнитися мотивацією, терміном

перебування, віддаленістю.

Це серйозні складові, оскільки професійна діяльність соціального педагога, передусім, залежить від типу міграції [15].

Українські науковці О. Безпалько, І. Зверєва та Г. Лактіонова, аналізуючи поняття «міграція», підкреслюють, що при формулюванні визначення слід брати до уваги такі критерії:

За територіальним напрямком переміщення:

- а) внутрішня міграція – пересування всередині однієї країни;
- б) зовнішня міграція – переміщення з однієї держави до іншої.

За ступенем організованості:

- а) організована – коли міграція здійснюється за участю державних або недержавних організацій;
- б) стихійна – коли переміщення відбувається з ініціативи самих мігрантів.

За видом переміщення:

- а) добровільна – здійснюється особою за власним бажанням через певні потреби чи обставини (наприклад, працевлаштування або возз'єднання з родиною);
- б) вимушена – зумовлена стихійними лихами, воєнними конфліктами або іншими складними соціально-політичними умовами в регіоні чи країні;
- в) примусова – результат можливої політики влади [47].

Отже, можна підкреслити, що міграція є процесом переміщення людей, які змінюють своє місце проживання, перетинаючи межі областей, районів чи територій, на постійний або тривалий термін. Згідно з визначенням ООН, міграцією вважається переселення осіб на термін понад шість місяців. Виокремлюють такі основні форми міграції: внутрішня, коли переміщення відбувається всередині країни, та зовнішня, що передбачає переселення до іншої держави з подальшою зміною постійного місця проживання на тривалий або постійний термін [25];

добровільна (людина добровільно переїздить у пошуках працевлаштування або ж кращого місця проживання), примусова (переміщення або вигнання не враховуючи бажання людини, особа позбавлена права вибору, а переміщення здійснюється за наказом і примусом) [48] й вимушена (завбачує зміну місця проживання на деякий час, можливо назавжди незважаючи на бажання особистості, до чого спонукає війна, голод, переслідування, катастрофи, трагедії, наслідки землетрусів, повеней, промислових аварій, катаклізми.

У таких випадках мігрант все ж має право мінімального вибору (часу, напрямку міграції) [48].

При характеристиці зовнішньої міграції слід виділити такі процеси:

- імміграція – в'їзд до іншої країни для постійного або тривалого проживання її мешканців;
- еміграція – виїзд громадян до іншої держави для постійного або тривалого тимчасового проживання;
- реімміграція – повернення іммігрантів до країни походження або виїзд із країни імміграції.

Особливу увагу варто приділити вимушеним мігрантам, яких поділяють на дві категорії:

- особи, змушені залишити свою Батьківщину або постійне місце проживання, перетнули державний кордон і опинилися в умовах, схожих на становище біженців, проте залишаються під захистом своєї держави;
- громадяни, які залишають постійне місце проживання всередині країни або змушені припинити економічну діяльність через загрозу життю, безпеці та свободі внаслідок насильства, війни, внутрішніх конфліктів чи безладів.

Вимушена міграція істотно відрізняється від добровільної, яка спрямована на покращення соціально-економічного становища. Вона часто призводить до втрати соціального статусу, руйнування добробуту та життєвих умов внутрішньо переміщених осіб. Через війну та агресію

люди втрачають житло, майно, роботу, а також близьких і рідних, переживаючи сильний стрес і різноманітні психологічні труднощі [5].

У наукових працях І. Карпової та Р. Євдокименка підкреслюється, що вимушена міграція є складним суспільним викликом національного масштабу. Вона створює низку проблем, зокрема щодо забезпечення житлом, працевлаштуванням внутрішньо переміщених осіб, догляду за людьми похилого віку, організації освітнього процесу та медичного обслуговування. Дослідники також відзначають важливість психологічної реабілітації, а також культурної та соціальної інтеграції переселенців [27].

Слід зазначити, що біженці належать до однієї з найскладніших соціально груп вимушених мігрантів, мають специфічний статус і потребують особливих підходів у сфері соціальної роботи.

Відповідно до Конвенції ООН «Про статус біженців» від 28 липня 1951 року, біженцями визнаються особи, які були змушені залишити свою країну через обґрунтовані побоювання переслідування за расовими, релігійними, національними переконаннями, приналежність до певної соціальної групи або політичні погляди.

Визначаючи біженців як вимушених мігрантів, підкреслюється, що міграція передбачає переміщення осіб із однієї території до іншої, а критерій вимушеності дозволяє відокремити біженців від загального потоку мігрантів і визначає характер таких переселень. Таким чином, біженці є категорією мігрантів, які змушені залишати своє постійне місце проживання через об'єктивні обставини, що унеможливають їхнє перебування на попередньому місці [41].

Однак коротке визначення не висвітлює конкретні, суттєві та особливі причини, що змушують людей залишати постійне місце проживання та переїжджати в нові території, освоюючи їх із нуля. Воно також не дає чіткої відповіді на запитання, хто насправді належить до категорії біженців. Таке формулювання ускладнює розуміння, які саме вимушені мігранти можуть бути віднесені до біженців.

Наприклад, міграція, хоч і вимушена, має досить широке трактування, і під терміном «вимушені мігранти» іноді розуміють трудових мігрантів, які добровільно залишають своє попереднє місце проживання з метою пошуку більш вигідних робочих можливостей та отримання кращих матеріальних умов [33].

Сучасний тлумачний словник української мови за редакцією А. Яковлевої акцентує увагу на тому, що біженець це особа, яка залишила місце постійного проживання під час війни чи стихійного лиха [20].

Особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою дискримінації змушена перебувати поза межами своєї держави та свого попереднього місця проживання, залишила країну через переслідування і не має можливості повернутися, не може розраховувати на захист з боку своєї держави та часто позбавлена громадянства; її правовий статус визначається законодавством держави перебування – таку людину можна вважати біженцем.

Варто також зазначити, що стаття 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає внутрішньо переміщену особу як громадянина України, який має право на постійне проживання в країні. Це особа, яка залишила або була змушена покинути своє постійне місце проживання через наслідки збройного конфлікту, тимчасової окупації, порушення прав людини та інших несприятливих обставин [40].

Наразі Закон забезпечує дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, їх захист від примусового переміщення та насильницького повернення на попереднє місце проживання, а також гарантує право на отримання документів, що підтверджують особу, громадянство України або спеціальний статус.

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб та їхніх сімей належить до ключових пріоритетів державної політики України [10]. Серед численних економічних, політичних, соціальних та соціально-

педагогічних викликів, що постають перед країною, особливу увагу слід приділяти групам населення, які змушені були залишити свої домівки на окупованих територіях [14].

Варто зазначити, що внутрішньо переміщені особи залишали свої місця проживання у різний час, за різних обставин та з індивідуальних причин, розселившись, хоча й нерівномірно, майже по всій території України. Тому вже з перших днів переїзду їм надають допомогу держава, волонтерські та недержавні організації, а також місцеві громади [12].

Сьогодні внутрішньо переміщені особи потребують комплексної підтримки: інформаційної, консультаційної, юридичної, психологічної та соціальної. Для того щоб допомога була ефективною, своєчасною та якісною, необхідно ретельно вивчити та проаналізувати їхні першочергові потреби та проблеми [17].

Соціологічним центром «TNS-Україна» було проведено дослідження «Індекс комфортності внутрішньо переміщених осіб» у семи регіонах України (Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Львівська області та м. Київ) [13]. За його результатами, кожен другий респондент відзначив погіршення стану здоров'я, а потребу в психологічній реабілітації виявили кожен четвертий дорослий та кожна шоста дитина [14]. Серед основних потреб опитаних були: житло, вирішення питань зі статусом внутрішньо переміщених осіб, працевлаштування та матеріальна підтримка, відновлення документів і виплат, а також зарахування дітей до закладів дошкільної та загальної освіти [11].

Слід відзначити значну роль недержавних організацій і волонтерів у підтримці внутрішньо переміщених осіб та їх сімей [4]. Зокрема, 53 % респондентів зверталися до громадських організацій за допомогою, а 58 % – до волонтерів. Серед опитаних переважали сім'ї з дітьми та люди з надзвичайно низьким рівнем доходу [16].

В опитуванні брали участь і жителі територіальних громад.

Більшість із них – 90 % – ставляться до внутрішньо переміщених осіб позитивно або нейтрально, а половина мешканців готові надати конкретну допомогу (продукти харчування, одяг, ліки тощо) у разі потреби [16]. Також дослідження показало, що 75 % опитаних сприймають внутрішньо переміщених осіб як людей, що опинилися в скрутній ситуації; 58 % вважають їх особами, які потребують допомоги, з яких 34 % переконані, що ці люди покинули свої домівки, щоб уникнути життя на окупованих територіях. Водночас 12 % респондентів відзначили відмінності у менталітеті, а 10 % вважають, що внутрішньо переміщені особи ускладнюють їхнє життя [16].

Визначення терміну «внутрішньо переміщені особи» наведено у «Керівних принципах щодо внутрішньо переміщених осіб» Організації Об'єднаних Націй. У цьому документі зазначено, що це люди, які змушені були залишити свої домівки чи постійне місце проживання через війну, насильство, порушення прав людини, стихійні лиха або техногенні катастрофи, при цьому не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів [43].

Основною відмінністю внутрішньо переміщених осіб від біженців є відсутність у перших спеціального правового статусу. Біженці, відповідно до міжнародного визначення, змушені покинути країну свого громадянства, тоді як внутрішньо переміщені особи зберігають ті ж самі права, що й інші громадяни держави, й можуть користуватися ними без дискримінації відповідно до національного та міжнародного законодавства. Надання статусу внутрішньо переміщених осіб не повинно обмежувати їхні права чи ускладнювати їх реалізацію [18]. Основна відповідальність за захист прав внутрішньо переміщених осіб, як і всіх громадян, лежить на державних органах.

У монографії «Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху» проаналізовано масштаби внутрішніх переміщень у різних областях України, окреслено законодавчі підстави

правового захисту внутрішньо переміщених осіб та визначено стратегічні напрями їх соціального забезпечення та матеріальної допомоги [19].

Національна доповідь «Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі» розглядає соціокультурні фактори, які сприяли соціальному відчуженню населення, оцінює економічні збитки та соціальні наслідки війни, а також пропонує алгоритми соціальної адаптації та стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади [37].

Монографія «Донбас і Крим: ціна повернення» присвячена проблемам внутрішньо переміщених осіб та наслідкам переміщення: втрата соціального статусу, житла, майна, роботи, а часто й рідних, що спричинено різкою зміною соціального середовища та складними умовами проживання. У ній також оцінено заходи державної підтримки щодо зайнятості внутрішньо переміщених осіб, включно з можливістю гнучкого робочого графіка, нестандартного режиму праці та сприяння у підприємницькій діяльності [24].

М. Кравченко підкреслює важливість формування ефективної системи соціального захисту для внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнних дій в Україні. Дослідниця систематизувала проблеми, сильні та слабкі сторони існуючої системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та запропонувала пріоритетні напрямки й конкретні заходи у сферах організаційного, нормативно-правового, фінансово-економічного, соціально-медичного та інформаційного забезпечення, що сприятимуть створенню цілісної системи підтримки [31].

Л. Хижняк та А. Андрущенко зазначають, що у кризових умовах, спричинених, зокрема, воєнними діями та внутрішніми переміщеннями, ускладнюється надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам. Вони розглядають вимушені переселення як різновид тимчасових переміщень, проте їхнє виявлення та оцінка становлять значну складність [8].

О. Непомнящий систематизує основні напрями допомоги внутрішньо переміщеним особам: забезпечення житлом, працевлаштування, доступ до якісної освіти та медичного обслуговування. Автор пропонує створити єдиний національний координаційний центр, який міг би стати ключовим елементом комплексної моделі надання допомоги внутрішньо переміщеним особам [38].

Соціальна підтримка батьків із сімей внутрішньо переміщених осіб передбачає цілеспрямовану діяльність із надання соціально-педагогічної допомоги для ефективної адаптації до нового соціального середовища, прийняття його норм і цінностей, інтеграції у соціальні групи, освоєння стабільних соціальних умов і форм взаємодії, визначення потреб та інтересів, а також сприяння самореалізації особистості [48].

Проблема соціальної адаптації цієї категорії осіб розглядається як:

- один із компонентів соціалізації [48];
- взаємозумовлений процес включення людини у соціальне середовище та пристосування суспільства до потреб індивіда шляхом їх задоволення, співвідношення між затребуваністю соціальних потреб та їх забезпеченістю, що визначає рівень соціальної адаптації [46].

Українська дослідниця О. Безпалько, досліджуючи соціальну адаптацію, підкреслює значення активного пристосування до нового культурно соціального середовища, прийняття його цінностей і норм, формування системи взаємостосунків із приймаючою громадою та інтеграцію у соціальні спільноти [46].

На процеси адаптації дітей та батьків із числа внутрішньо переміщених осіб впливають соціальні установки, ціннісно-мотиваційні переконання, поведінкові стратегії, сприйняття громади, відповідність самооцінки й рівня домагань реальним можливостям та умовам нового соціального середовища.

Наразі важливо підкреслити, що ефективна адаптація внутрішньо

переміщеної особи значною мірою залежить від усвідомлення нею власної ролі в цьому процесі та прагнення інтегруватися у приймаючу громаду.

Адаптація відбувається через узгодження звичної культурної поведінки та цінностей внутрішньо переміщених осіб з соціокультурним середовищем нового місця проживання. При цьому злиття з новою громадою не повинно супроводжуватися втратою індивідуальності, а лише передбачати відповідність суспільно регламентованим нормам поведінки, інтересам, моральним принципам та ціннісним орієнтаціям.

Успіх інтеграції значною мірою визначається обраними адаптаційними стратегіями, які, у свою чергу, впливають на тип і результати адаптації.

Т. Стефаненко виділяє два аспекти адаптації: внутрішню, що відображає рівень задоволеності життям, і зовнішню, яка характеризується участю людини у соціокультурному житті нової спільноти [48].

Адаптаційні процеси для тимчасово переміщених осіб дещо відрізняються від процесів адаптації внутрішньо переміщених осіб на невизначений термін. Тимчасові переселенці менше відчують соціокультурні розбіжності, а навички та моделі поведінки, здобуті у новій громаді, залишаються тимчасовими та можуть зникнути після повернення до попереднього середовища.

Дослідження показують, що на початковому етапі для тимчасово переміщених осіб пріоритетною є інформаційна підтримка, потім – інструментальна, а згодом – емоційна [48].

Соціальна адаптація – це взаємозалежний процес впливу особи та її соціального оточення, і її ефективність визначається як індивідуально-психологічними характеристиками, так і соціальними умовами, зокрема готовністю нової громади прийняти людину.

Успішність адаптації залежить від сукупності об'єктивних та

суб'єктивних факторів: перші включають загальну соціально-політичну та економічну ситуацію в країні, другі – індивідуальні психологічні особливості особи, які впливають на наслідки адаптації, включаючи психологічні стани (страх, тривога, депресія) та поведінкові реакції у взаємодії з приймаючою громадою.

Поведінкові реакції поділяються на конструктивні та неконструктивні. Конструктивні сприяють налагодженню взаємостосунків і успішній адаптації, включаючи спрямованість на вирішення проблем, чітке формулювання цілей, усвідомлення власної поведінки та зміни у міжособистісній взаємодії. Неконструктивні реакції, навпаки, не допомагають вирішенню проблем і спрямовані на усунення внутрішнього дискомфорту, проявляючись у агресії, фрустрації, регресії або фіксації негативних станів.

Американський антрополог К. Оберг у своїх дослідженнях мігрантів визначив явище «культурного шоку», що виникає при потраплянні в нове соціокультурне середовище. Воно характеризується невизначеністю, дезорганізацією та психологічним стресом, спричиненим порушенням звичних сенсорних, символічних, вербальних та невербальних систем, що забезпечували життєдіяльність у рідній культурі.

К. Оберг виділяє шість основних психологічних проявів культурного шоку:

1. напруга, пов'язана з необхідними адаптаційними зусиллями;
2. відчуття втрати рідної країни, друзів, родини, майна, професії та статусу;
3. почуття ігнорування або неприйняття новою культурою;
4. порушення рольової структури особистості, очікувань, цінностей та самоідентифікації;
5. тривога через усвідомлення культурних відмінностей;
6. відчуття неповноцінності, обумовлене нездатністю впоратися з новою реальністю [48].



Рис. 1.1. Психологічні ознаки культурного шоку за К. Обергом

У внутрішньо переміщених осіб, які стали жертвами воєнної агресії росії, прояви культурного шоку можуть бути нечіткими або навіть зовсім відсутніми. Переміщення відбувається всередині рідної країни, тому культура, мова, звичаї та традиції приймаючих громад для них зазвичай знайомі. Водночас соціокультурне середовище значно змінюється, що вимагає налагодження нових соціальних зв'язків. Не спостерігається повної психологічної та соціокультурної близькості переселенців із громадами, куди вони прибули.

Деякі внутрішньо переміщені особи зовсім не відчувають культурного шоку, не страждають від тривоги чи депресії та відразу успішно адаптуються до нового середовища. Це пояснюється їхньою соціальною активністю, індивідуальними психологічними особливостями, певним рівнем стресостійкості та здатністю ефективно застосовувати

стратегії подолання кризових ситуацій. До того ж, можливі наслідки психологічної травми, пов'язаної з пережитими подіями та самим переміщенням, слід розглядати як кризовий фактор, що потенційно загрожує здоров'ю та життю.

1.2. Підвищення виховного потенціалу батьків із числа внутрішньо переміщених осіб

При організації соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб, особливо з дітьми та батьками, необхідно враховувати специфіку сучасного життя в умовах війни та виховання покоління, яке формується на цінностях воєнного часу. Насамперед, йдеться про патріотичне виховання, яке має відбуватися у сім'ї, адже жодна родина не залишається осторонь подій в Україні. Війна підриває правові та моральні норми мирного співіснування, компромісу, переговорів і діалогу як способу вирішення конфліктів, водночас популяризує агресію та насильство [22].

Особливо актуальною є соціально-педагогічна взаємодія з батьками внутрішньо переміщених осіб, оскільки як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники можуть ускладнювати або порушувати функціонування таких сімей, іноді ставлячи під загрозу їхнє існування. Для багатьох родин другий дім став певним регіоном України після того, як вони втратили рідних, друзів, роботу, документи, житло та матеріальні цінності.

Переміщення супроводжується різноманітними труднощами та потребує пристосування до нового середовища, що спричиняє соціально-економічні та психологічні проблеми. Саме тому для поліпшення їхнього становища необхідна комплексна соціально-педагогічна підтримка.

Кожна сім'я має певні характеристики, що визначають її виховні можливості та забезпечують розвиток дітей, які в науковій літературі визначають як «виховний потенціал сім'ї».

На думку О. Докукіної, Т. Кравченко, І. Мачуської, Л. Повалій,

виховний потенціал у педагогіці проявляється як сила взаємодії між сторонами: з одного боку, як сукупність погоджених групових впливів з виховною метою, а з іншого – як інформаційне середовище, де людина обирає факти та можливості для саморозвитку [23].

Загальний аналіз досліджень українських учених дозволяє визначити виховний потенціал конкретної сім'ї як сукупність її виховних можливостей та якісних характеристик, що впливають на процес сімейного виховання [29]; педагогічних умов і засобів для виховання дітей [32]; психологічних, педагогічних та організаційних можливостей батьків у формуванні побуту, дозвілля та розвитку дитини [21]; соціальних і культурних особливостей середовища та методів виховання [1].

До показників виховного потенціалу родини науковці відносять: матеріальні та побутові умови; структуру сім'ї; розвиток сім'ї як колективу; характер взаєностосунків; життєвий досвід батьків; культурний та освітній рівень; педагогічну культуру дорослих та загальний рівень культури; сімейні традиції та звичаї; розподіл обов'язків у вихованні; комунікативні можливості (інформаційні, емоційні, інтерактивні); здатність сім'ї визначати проблеми та потреби; суб'єктивне відчуття захищеності, благополуччя та підтримки [32; 45].

Дослідники В. Горпинюк, О. Доукіна, Т. Кравченко та К. Павицька трактують виховний потенціал сім'ї як ресурси та засоби, які можуть бути задіяні для досягнення певних цілей, виконання конкретних завдань або реалізації запланованих дій [23].

Крім того, до ключових ознак цього поняття відносять здатність та готовність батьків до виховання дітей, а також ефективне застосування знань, умінь і навичок, що спираються на індивідуальний особистісний підхід (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'Ї

Елементарний догляд	забезпечення базових потреб дитини в їжі, відпочинку, сні, одязі тощо
Гарантії безпеки	стан захищеності життєво важливих інтересів дитини, забезпечення адекватних способів задоволення і захисту її потреб і прав
Емоційне тепло	стан емоційного комфорту, в якому конструктивно реалізується ставлення індивіда до оточення, чутливість до переживань дитини, прояв співчуття, чуйності до неї
Стимулювання	заохочення до дій, активізація діяльності, вплив, що зумовлює динаміку розвитку дитини;
Стабільність	стійкість, постійність, незмінність настанов, пріоритетів, правил, цінностей
Життєві орієнтири	ідеальні уявлення про цінності, мету і завдання у процесі життєдіяльності; вид управління у вихованні
Обмеження	визначення певних меж, умов поведінки, діяльності, самовираження

Джерело: власна робота на основі метод. посіб. за ред. Т. В. Кравченко, 2014.

Дослідники В. Горпинюк, О. Доукіна, Т. Кравченко та К. Павицька визначають виховний потенціал сім'ї як комплекс ресурсів і засобів, які можуть бути залучені для досягнення цілей, вирішення конкретних завдань або реалізації певних планів [23]. До ключових ознак цього поняття відносять здатність та готовність батьків до виховання дітей, а також ефективного застосування знань, умінь і навичок із врахуванням індивідуального підходу до кожної дитини.

А. Конончук підкреслює значущість суспільно-педагогічної спрямованості сім'ї як складової виховного потенціалу, наголошуючи на

спільності ціннісних орієнтацій, моральних та ідейних позицій батьків і їх відповідності загальноприйнятим соціальним нормам, зокрема у сфері освіти, громадської активності та виховання дітей [30]. Формування життєвої позиції дитини в сімейному середовищі авторка розглядає як результат взаємодії зовнішніх факторів та процесу соціалізації в родині.

Виховний потенціал сім'ї зазвичай оцінюють через поєднання об'єктивних (структура сім'ї, ресурси, соціально-економічний стан) та суб'єктивних факторів (внутрішньо-сімейні взаємостосунки, педагогічна культура, відповідальність батьків, моральні орієнтири, застосування методів виховання, авторитет батьків). Об'єктивні фактори відносно стабільні і не залежать від педагогічного впливу, тоді як суб'єктивні значною мірою формують розвиток дитини, зокрема через:

- організаційно-діяльнісний,
- компетентнісний,
- комунікативно-емоційний,
- аксіологічний компоненти.

Аксіологічний фактор відображає ціннісний мікроклімат сім'ї та впливає на зміст, форми й методи виховання, а психологічний клімат визначає емоційний настрій членів родини, їх ставлення до праці та соціального оточення [42].

Важливими характеристиками сприятливого мікроклімату є згуртованість сім'ї, можливість розвитку кожного члена, безпечне середовище, емоційний комфорт, відповідальність, любов, довіра та повага. Негативний психологічний клімат, навпаки, сприяє конфліктам, депресії та дефіциту позитивних емоцій.

Комунікативно-емоційний фактор формується через характер внутрішньо-сімейних стосунків, стиль виховання та емоційну згуртованість родини. Якісна комунікація між батьками й дітьми, заснована на повазі та партнерстві, сприяє ефективній взаємодії.

Виділяють типи сімей із порушеною комунікацією:

1. Сім'ї з травматизацією дитини – дорослі, що пережили насильство, ідентифікують себе із жертвою чи агресором, що призводить до болю, сорому, безпорадності у дітей.

2. «Нав'язливі» сім'ї – надмірний контроль та високі очікування від дітей спричиняють сором і агресію, формуючи фальшиву ідентичність.

3. Брехливі сім'ї – домінує неправдивість, що провокує сором і знеособлення дітей.

4. Непослідовні сім'ї – нестабільні правила та суперечливі вимоги порушують соціалізацію та розвиток дітей [2].

Особистісно орієнтоване спілкування, де пріоритет надається розвитку дитини та усвідомленню її психологічної безпеки, сприяє довірі, радості та самореалізації.

Стиль сімейного виховання впливає на емоційний клімат:

- гармонійний стиль – взаємна повага, емоційна підтримка, стимулювання автономії, справедливий контроль.
- дисгармонічний стиль – низька згуртованість, емоційне відчуження, неконструктивний контроль, конфліктність та незадоволення потреб дитини [2].

До авторитарного стилю відносять ті сім'ї, де домінують критика, покарання та звинувачення, що провокує у дітей замкнутість, агресію та емоційну холодність [7].

Емоційна дистанція характеризується тим, що дорослі зосереджують увагу на власних пріоритетах та професійних інтересах, а спілкування з дитиною є обмеженим, епізодичним і формальним. У таких умовах дитина часто відчуває себе тягарем для батьків, що провокує напруженість і конфлікти у сімейних взаєминах.

Дитино центрований стиль передбачає, що батьки приділяють більшість свого часу дитині, яка стає центром їхнього життя. У межах цього стилю виділяють два варіанти поведінки: перший – коли батьки завжди сприймають дитину як малюка, цінують її безпосередність,

наївність, грайливість, що часто призводить до зниження вимог і формування інфантильності, егоїзму та невпевненості у власних можливостях; другий – надмірні очікування від дитини, коли батьки покладають на неї великі надії, прагнучи реалізувати через неї власні нездійснені мрії [2].

Хаотичний стиль характеризується непослідовністю виховних принципів: батько може проявляти суворість і контроль, іноді вдаючись до покарання, тоді як мати діє м'яко, ліберально та підпорядковується примхам дитини [6].

Демократичний стиль передбачає, що батьки підтримують індивідуальний розвиток дитини, формують її особистість і прагнуть до емоційної близькості. Діти, виховані за цим стилем, зазвичай відповідальні, самокритичні, самостійні, дисципліновані, працьовиті та щирі, а їхні цілі мають високу соціальну значущість.

Компетентнісний фактор проявляється через батьківську компетентність, яка вивчається з позицій діяльнісного, системного та особистісного підходів. О. Нагула визначає її як комплексну характеристику подружжя, що визначає здатність якісно виконувати батьківські функції [36].

Організаційно-діяльнісний фактор відображає рівень організації сімейного дозвілля, яке включає спільний побут, перегляд телепрограм, читання, святкування, спілкування з родичами та друзями, відвідування культурних заходів, заняття спортом та хобі [2].

Виходячи з цього, соціально-педагогічна підтримка батьків із числа внутрішньо переміщених осіб буде ефективною за умови дотримання певних принципів роботи, що визначатимуть модель поведінки фахівців та їх взаємодію з дітьми й сім'ями (Рис.1.2).



Рис. 1.2. Принципи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Пропонуємо розглянути ключові принципи роботи із сім'ями внутрішньо переміщених осіб:

- активізація отримувача соціальних послуг – розвиток здатності особи самостійно вирішувати власні проблеми;
- безкорисливість – надання допомоги без очікування винагороди;
- відсутність упереджень – врахування унікальності кожної людини, її поглядів, ідей та переконань;
- добровільність – допомога здійснюється лише за згодою особи;
- доброзичливість – підтримка дружнього ставлення на всіх етапах взаємодії;
- дотримання інтересів отримувача послуг – врахування потреб, бачення проблем та можливих рішень самими внутрішньо переміщеними особами;
- комплексність – допомога має сприяти зменшенню емоційної напруги;
- конфіденційність – інформація про особу не розголошується;

– особиста відповідальність – фахівець відповідає за наслідки власних рішень;

– персоналізація – підтримка надається конкретно кожній особистості;

– повага – допомога не повинна принижувати гідність людини;

– право самостійного вибору – внутрішньо переміщена особа визначає власний стиль життя і має власні переконання;

– прийняття людини такою, якою вона є – врахування особистісних особливостей для успішності подальшої роботи;

– чесність і відкритість – прозоре обговорення проблем, аналіз причин невдач і спільний пошук ефективних рішень.

У роботі з сім'ями внутрішньо переміщених осіб слід дотримуватись цінностей:

– безкорисливе прагнення допомагати іншим;

– розширення та підтримка місії соціально-педагогічної роботи;

– сприяння самоствердженню, самореалізації та розвитку особистості.

Сім'ї внутрішньо переміщених осіб часто стикаються із соціальною дезадаптацією, що проявляється через агресивну поведінку, конфлікти, зловживання алкоголем, правопорушення або навіть спроби суїциду. Фахівці повинні знати про можливі негативні прояви для їх своєчасного попередження.

Особливо важливо створювати атмосферу взаємодії, партнерства та співпраці під час соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами, їхніми сім'ями та дітьми. Фахівці повинні мати високі моральні цінності, професіоналізм, компетентність, педагогічну і загальну культуру, вміння вирішувати складні ситуації; цінувати свободу та самостійність людини; проявляти емпатію, доброзичливість і співчуття; вміти будувати соціальні зв'язки, налагоджувати контакти та викликати довіру.

1.3. Аналіз проблем та потреб батьків з числа внутрішньо переміщених осіб

Фахівці, що працюють із внутрішньо переміщеними особами, підкреслюють, що сім'ї внутрішньо переміщених осіб, незалежно від того, чи проживають вони у родичів, знайомих, чи винаймають житло самостійно, стикаються з подібними потребами та проблемами. На них необхідно оперативно і ефективно реагувати як соціальним працівникам, так і громаді та державі в цілому (Рис.1.3).



Рис.1.3. Типи внутрішньо переміщених осіб

За інформацією Міжнародної організації з міграції, в Україні зареєстровано понад шість мільйонів внутрішньо переміщених осіб, що складає приблизно 14% населення країни.

Станом на липень 2022 року близько 66 % дорослих внутрішньо переміщених осіб – це жінки [34].

Це свідчить про те, що переважно переміщуються сім'ї, де жінка є головою родини. Внаслідок цього нове середовище проживання накладає

на неї подвійну відповідальність, адже вона виконує функції обох батьків, а також турбується про дітей, людей похилого віку чи хворих членів родини.

Такі обставини значно підвищують ризик розвитку психологічних проблем у жінок [28].

Проблеми внутрішньо переміщених осіб, особливо сімей з дітьми, носять масовий характер і пов'язані з порушенням прав людини через воєнні дії, розривом із попереднім життям та необхідністю пристосовуватися до нових соціальних умов, часто без базових речей першої потреби. Це супроводжується значним психологічним навантаженням.

Серед нагальних потреб внутрішньо переміщених осіб – реєстрація, забезпечення харчування (особливо дитячого), житло, соціальні виплати, доступ до медичних і освітніх послуг, працевлаштування та задоволення базових життєвих потреб усіх членів сім'ї.

Особливо актуальною є проблема соціально-психологічного пристосування до нових умов життя та пов'язаних із цим емоційних станів: тривожності, безвиході, розчарування, зриву. Навіть після вирішення нагальних соціальних питань, психологічні наслідки можуть залишатися і впливати на здоров'я, поведінку, комунікацію та взаємодію всередині спільноти внутрішньо переміщених осіб, що потребує роботи кваліфікованих фахівців у складі міждисциплінарних команд [49].

Проблеми і потреби батьків внутрішньо переміщених осіб досліджуються як складні життєві обставини сімей, визначені Законом України «Про соціальні послуги», які об'єктивно порушують нормальне функціонування сім'ї та не можуть бути вирішені самотійно [26].

Виходячи з цього, внутрішньо переміщені особи можуть одночасно відноситися до категорії сімей із комплексними потребами і користуватися різноманітними соціальними послугами: соціально-педагогічними, психологічними, правовими, соціально-економічними,

інформаційними, консультативними, соціально-медичними [26].

Складні життєві обставини часто перетинаються з критичними ситуаціями, що переживаються кожним членом родини індивідуально, і можуть проявлятися у вигляді стресу, фрустрації, конфліктів та криз [3].

Фактори неблагополуччя сімей внутрішньо переміщених осіб включають травми, значущі життєві події, хронічні рольові напруження, сімейні труднощі та кризи [9]. Тому батьки з числа внутрішньо переміщених осіб можуть одночасно стикатися з кількома стресовими чинниками, що посилює особистісні та сімейні кризи.

Типові проблеми та потреби таких родин визначено через фокус-групи, спостереження, бесіди та узагальнення офіційних даних [14] і їх можна умовно класифікувати:

1. Психологічні проблеми (загальні): невизначеність майбутнього, психологічні травми від війни та насильства, страх втрати ідентичності, відчуття безвиході, низька самооцінка, гнів, тривожність, труднощі у спілкуванні та взаємодії з іншими внутрішньо переміщеними особами.

Чоловіки: провина за нездатність захистити сім'ю, проблеми з працевлаштуванням, емоційні труднощі щодо близьких.

Жінки: постійна тривога за дітей і родину, підвищена відповідальність, відчуття самотності.

Діти: порушення емоційного розвитку, конфлікти з місцевими дітьми, травматичні ігри, проблеми з навчанням, психосоматичні прояви.

2. Економічні проблеми: складнощі з працевлаштуванням за фахом, відсутність фінансових ресурсів та навичок управління сімейним бюджетом у кризових умовах.

3. Матеріальні проблеми: відсутність власного житла, труднощі з його придбанням або пошуком тимчасового житла, проблеми з облаштуванням побуту в дитячих таборах чи базах відпочинку.

4. Соціальні проблеми: відсутність житлових умов, подекуди агресія, складнощі з навчанням дітей, адаптація до нового міського або сільського

середовища, інтеграція у громаду.

5. Соціально-педагогічні проблеми: формування нового способу життя, відсутність життєвих навичок і вмінь приймати ефективні рішення у кризових умовах.

6. Соціально-медичні проблеми: доступ до ліків для хронічно хворих, своєчасна медична допомога.

7. Юридичні проблеми: оформлення статусу внутрішньо переміщених осіб, відшкодування втрат, реєстрація дітей на новому місці проживання.

Внутрішнє переміщення саме по собі призводить до дезадаптації [11], оскільки сім'ї втрачають налагоджені соціальні зв'язки і опиняються у новому, часто невизначеному середовищі.

Примусове переміщення створює значні психологічні та матеріальні труднощі, що характеризують вразливість батьків внутрішньо переміщених осіб. Ступінь цієї вразливості індивідуальна і залежить від адаптаційного потенціалу сім'ї та наявних ресурсів.

Родина зазвичай концентрує свої зусилля на розв'язанні найактуальніших проблем, що турбують її в конкретний момент, водночас враховуючи перспективи власного розвитку, підкреслює В. Савка [44]. Проте тривалі проблеми, наприклад, пов'язані із задоволенням соціальних та духовних потреб членів сім'ї, не можна вирішити швидко – для цього необхідна професійна соціальна підтримка та соціальні послуги.

Вирішення таких проблем спричиняє суттєві зміни в структурі сім'ї, взаєминах між її членами та стосунках родини із зовнішнім оточенням, впливає на процес соціалізації сім'ї, її адаптацію та здобуття автономності в нових, іноді невизначених умовах життя.

Не вирішення цих важливих питань має багатогранні наслідки як для окремої особи, так і для суспільства загалом. До них належать тривалий стрес, страх, тривожність, проблеми зі здоров'ям, невизначеність майбутніх перспектив, зневіра у власні сили, у державу та

соціальні інститути, побутові конфлікти, а також засвоєння моделі агресії й насильства як ефективного способу вирішення проблем у суспільстві.

Однак складнощі батьків з числа внутрішньо переміщених осіб на цьому не завершуються. Саме тому необхідна системна соціальна та соціально-педагогічна робота міждисциплінарної команди, яка враховує рівень вразливості сімей і спрямована на подолання складних життєвих обставин.

Оцінка потреб таких родин передбачає збір, аналіз і узагальнення інформації про індивідуальні потреби та складні життєві обставини сімей, що надходять від надавачів соціальних послуг, з метою визначення переліку необхідних соціальних послуг.

При характеристиці потреб батьків внутрішньо переміщених осіб важливе детальне дослідження родини, її життєвої ситуації, докладний опис ключових проблем, сильних сторін, соціального оточення та потреб дитини. Звертається увага на повноту складу сім'ї, її психологічний стан, наявність ресурсів і соціальних зв'язків, матеріальне забезпечення базових потреб, а також на мотивацію до співпраці з соціальним педагогом, соціальним працівником, психологом та іншими членами міждисциплінарної команди.

В окремих випадках виникає проблема недостатньої мотивації до взаємодії з фахівцями, що потребує додаткового стимулювання батьків для ефективного вирішення сімейних проблем.

У підсумку оцінка потреб батьків, дітей і сім'ї в цілому має бути комплексною, із визначенням ключових напрямів підтримки та втручання, що представлено на Рис. 1.4.



Рис. 1.4. Складові висновку про оцінку потреб батьків, дитини, сім'ї в цілому

1. Задоволення потреб дитини:

Чи забезпечуються основні потреби дитини в їжі, одязі та умовах проживання? Чи потребує дитина тимчасового розміщення в патронатній сім'ї? Чи виявляються у дитини ознаки стресу або травми? Чи потрібна їй психологічна підтримка чи консультація? Чи необхідна медична допомога? Чи порушені соціальні контакти дитини, і чи є потреба у їх відновленні?

2. Стан батьків і їхній виховний потенціал:

Чи здатні батьки ефективно виховувати дитину? Чи потрібна родині допомога у пошуку житла або працевлаштуванні? Чи потребує сім'я соціального супроводу? Чи є потреба у медичному обслуговуванні батьків? Чи потребують батьки підтримки у вихованні дитини?

3. Оцінка факторів сім'ї та навколишнього середовища:

Чи планує сім'я повертатися на попереднє місце проживання? Чи

спостерігаються конфлікти, які негативно впливають на психоемоційний стан дитини та її безпеку? Чи існують проблеми в комунікації та взаємодії між членами сім'ї? Чи потрібна психологічна допомога батькам або особам, що виконують батьківські функції?

Діагностика складних життєвих обставин сімей внутрішньо переміщених осіб здійснюється за допомогою методів, таких як ранжування альтернатив, еко-карта, сімейний портрет, скульптура сім'ї, педагогічні ситуації, генограма, біографічний метод тощо [51].

Формування мотивації у батьків внутрішньо переміщених осіб до активної співпраці з фахівцем є ключовим етапом у подоланні проблем сімей і може реалізовуватися через [51]:

- створення стимулів до співпраці: матеріальна або фінансова підтримка, допомога у здобутті додаткової освіти та працевлаштуванні, сприяння у відновленні або позбавленні батьківських прав, а також роз'яснення переваг взаємодії з фахівцями.
- посилення спонукань до спільної діяльності: наявні у батьків мотиви можуть бути ще неусвідомлені або не мати умов для реалізації. Усвідомлення цих спонукань відбувається через рефлексію, а їхній розвиток – завдяки перспективі, переконанню та інформуванню, що сприяють вибору на користь співпраці.

Висновки до першого розділу

Через загострення соціально-політичної ситуації в країні, численні сім'ї внутрішньо переміщених осіб змушені терміново змінювати звичний спосіб життя та залишати власні домівки. Тисячі родин, незалежно від власного бажання, покидають постійне місце проживання й переїжджають до інших регіонів України. Особливу увагу влада та недержавні організації приділяють сім'ям, чия соціальна активність ускладнена або порушена через об'єктивні чи суб'єктивні чинники, а їхнє існування перебуває під загрозою.

За даними Міністерства соціальної політики України [35], близько 7 млн осіб стали внутрішньо переміщеними. Для цих родин багато громад стали тимчасовим житлом: вони були свідками воєнних дій, втратили житло, рідних і знайомих, роботу, документи та особисті речі, накопичені протягом життя. Таке переміщення супроводжується труднощами адаптації на новому місці та створює значну кількість соціально-економічних і психологічних проблем. Для вирішення нагальних потреб внутрішньо переміщених осіб і підтримки сімей у складних життєвих обставинах, пов'язаних із війною, необхідна комплексна соціально-педагогічна робота.

Саме тому робота соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів та волонтерів спрямована на надання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, налагодження ефективної комунікації, попередження конфліктів у приймаючих громадах та підвищення виховного потенціалу батьків.

У цьому розділі здійснено оцінку проблем і потреб батьків із числа внутрішньо переміщених осіб та проаналізовано стан соціально-педагогічної підтримки таких батьків у Благодійному фонді «Карітас-Київ».

Отже, примусовий переїзд супроводжується суттєвими морально-психологічними та матеріальними труднощами для внутрішньо переміщених осіб. Саме ці проблеми визначають рівень вразливості батьків внутрішньо переміщених осіб. До морально-психологічних чинників належать: пережитий досвід, безпосереднє свідчення бойових дій, стрес через вимушене переселення, втрата роботи та відчуття невизначеності майбутнього. Як правило, психологічні проблеми дорослих і дітей розглядаються окремо.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

2.1. Програма соціальної підтримки батьків з числа внутрішньо переміщених осіб у діяльності БФ «Карітас-Київ»

Розробленню програми соціальної підтримки батьків з числа внутрішньо переміщених осіб сприяло узагальнення представлених результатів фокус-груп (Рис. 2.5).

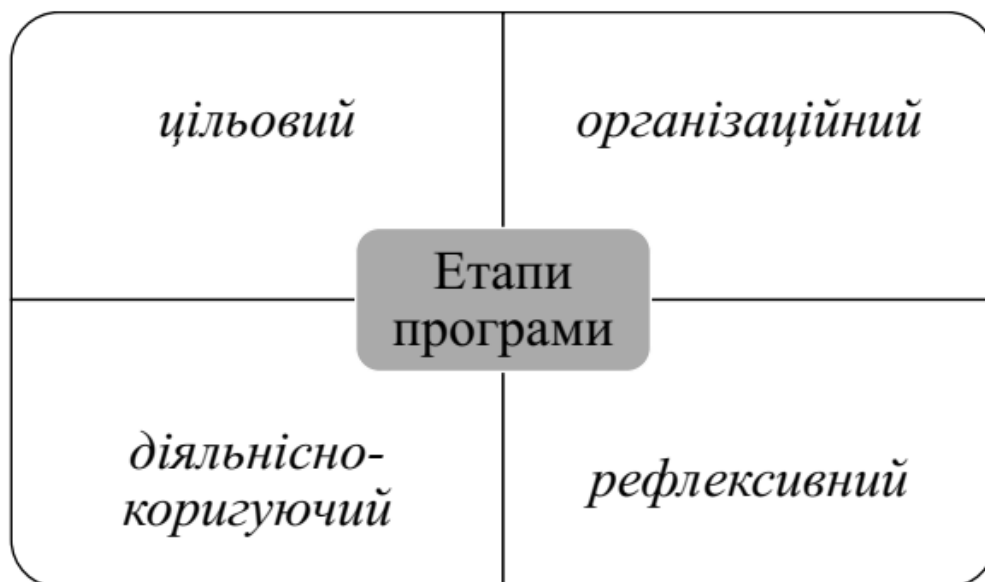


Рис. 2.5. Етапи соціально-педагогічної програми підтримки батьків з числа внутрішньо переміщених осіб

Цільовий етап. На цьому етапі визначалися основні цілі та завдання соціально-педагогічної підтримки батьків із числа внутрішньо переміщених осіб. У процесі організаційної роботи над наданням такої підтримки брали участь батьки, соціальні педагоги, соціальні працівники, психологи та інші спеціалісти, які входили до складу міждисциплінарної команди [50] (Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

СКЛАД КОМАНДИ

Посада / фахівець	Основні функції
Координатор програми (соціальний працівник НУО)	Загальне управління процесом, розподіл обов'язків, ведення документації, моніторинг результатів.
Психолог	Оцінка емоційного стану, проведення індивідуальних і групових консультацій, підтримка батьків у кризових ситуаціях.
Юрист / правовий консультант	Надання консультацій щодо відновлення документів, отримання соціальних виплат, прав ВПО, житлових питань, аліментів тощо.
Фахівець із працевлаштування / кар'єрний радник	Допомога у пошуку роботи, складанні резюме, організація профорієнтаційних заходів.
Педагог / соціальний педагог	Сприяння налагодженню навчання дітей, взаємодія зі школами, освітніми установами.
Медичний консультант / сімейний лікар (за партнерством)	Оцінка базових медичних потреб, сприяння доступу до медичних послуг.
Волонтер / представник громади	Соціальна підтримка, допомога в організації дозвілля, інтеграційних заходів.

Соціальна підтримка батьків, що надається фахівцями Благодійного фонду «Карітас-Київ», спрямована на підвищення рівня педагогічної культури та виховного потенціалу батьків через реалізацію системи послідовних завдань.

Серед них: розвиток психологічних та соціально-педагогічних знань, умінь і навичок, необхідних для навчання та виховання дитини;

удосконалення взаємин із дітьми на засадах гуманізму та взаємодопомоги; формування ціннісного ставлення до дітей; сприяння духовному, моральному та емоційному розвитку дітей.

Підвищення виховного потенціалу батьків із сімей внутрішньо переміщених осіб включає низку ключових напрямків (Рис. 2.6):



Рис. 2.6. Напрямки підвищення виховного потенціалу

Програма соціальної підтримки батьків включала як групові форми роботи, так і індивідуальний супровід батьків із числа внутрішньо переміщених осіб. Основою для визначення змісту програми та підбору методів і форм роботи стали такі принципи: гуманізація та орієнтація на особистість, цілісність і цілеспрямованість, суб'єкт-суб'єктні взаємини, співробітництво та партнерство, а також превентивність.

Принцип гуманізації передбачає врахування потреб і інтересів батьків, педагогів, психологів та соціальних працівників у процесі організації спільної діяльності; сприйняття батьків як партнерів і односторонців; орієнтацію на позитивні припущення у стосунках із ними; доброзичливе, шанобливе ставлення, без оцінювання цінностей, стилю життя чи моделі поведінки кожного учасника.

Особистісно-орієнтована спрямованість передбачає ставлення до

людини як до найвищої цінності, активізацію її сильних сторін, розвиток самосвідомості, емоційної чутливості, морально-духовної культури, умінь реагувати на життєві події, саморозвитку та визначення особистих можливостей.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії наголошує на сприйнятті дитини як активного учасника освітнього процесу, цінує її унікальність та самостійність у спілкуванні, сприяє створенню ситуацій успіху й позитивних емоційних переживань, що стимулює моральний, етичний та духовний розвиток. Також принцип підкреслює рівноправні стосунки всіх учасників, співпрацю з батьками та розвиток їхньої компетентності у вихованні дітей.

Цілісність і цілеспрямованість проявляються через орієнтацію освітнього процесу на досягнення конкретної мети та комплексний виховний вплив на учасників взаємодії.

Принцип співробітництва і партнерства передбачає активну участь батьків у освітньому процесі, врахування їхніх знань і особистісних якостей, формування адекватних педагогічних взаємозв'язків, заохочення ініціативи та оцінку унікального досвіду батьків у вихованні.

Принцип превентивності акцентує увагу на запобіганні негативним проявам у поведінці як батьків, так і їхніх дітей, формуванні стійких заборон щодо небажаних вчинків, а також на розвитку гуманності, доброзичливості, підтримки та розуміння до інших людей. Цей принцип передбачає також здатність вирішувати конфліктні ситуації без застосування насильства.

Ефективність його реалізації забезпечується дотриманням таких науково обґрунтованих вимог, як обов'язковість, регулярність, послідовність, логічність, системність і комплексність, що базуються на досягненнях психології, педагогіки, соціології, соціальної роботи, методики виховання та етики. Відповідність змісту, форм і методів поставленим цілям є гарантією результативності взаємодії з батьками з

числа внутрішньо переміщених осіб.

На організаційному етапі передбачено координацію діяльності вчителів, психологів та соціальних педагогів з батьками на засадах партнерської та дружньої взаємодії. При реалізації програми ми спираємося на Концепцію Нової української школи, яка сприяє партнерському спілкуванню та взаємодії між школою і сім'єю [39].

Основою такого партнерства є діалог, рівність прав, спільна згода та добровільна участь у колективних заходах, а також взаємна зацікавленість усіх сторін [22]. Завдяки партнерській взаємодії школа та сім'я можуть здійснювати регулярне спілкування, активно залучати батьків до організації освітніх і виховних заходів, що сприяють підвищенню загальної та педагогічної культури, зокрема розумінню батьками особливостей розвитку своїх дітей [52].

Діяльнісно-коригуючий етап передбачає активну участь батьків у навчально-виховному процесі, впровадження педагогічної освіти для батьків, надання психолого-педагогічної підтримки та допомоги, що сприятиме підвищенню їхнього виховного потенціалу та відповідальності за виховання дітей. У рамках програми соціально-педагогічної підтримки батьків з числа внутрішньо переміщених осіб відбувається корекція виявлених недоліків у сімейному вихованні, а також підбір найдоцільніших форм і методів роботи з урахуванням складних життєвих обставин, у яких перебувають сім'ї.

Особливу увагу приділяють організації постійного зворотного зв'язку з батьками, наприклад, через інформування про результати роботи щодо формування та розвитку їхнього виховного потенціалу, що дозволяє планувати подальші заходи для його підвищення.

З метою підвищення виховного потенціалу батьків було розроблено програму соціально-педагогічної підтримки для батьків з числа внутрішньо переміщених осіб, яка реалізується у три етапи. Етапи програми сформовано відповідно до ключових складових поняття

«виховний потенціал», зокрема: компетентнісної, комунікативно-емоційної, організаційно-діяльнісної та ціннісно-гуманної.

Програма соціальної підтримки під назвою «Батьківські студії» спрямована на розвиток виховного потенціалу батьків та передбачає використання різноманітних форм і методів навчання та взаємодії з батьками. Основна мета програми полягає у формуванні готовності батьків усвідомлено брати участь в освітньому процесі власних дітей, коригувати та уточнювати систему ціннісних орієнтацій, покращувати навички ефективної комунікації та мирного вирішення конфліктів, а також глибше усвідомлювати емоційні, фізичні, соціальні та психологічні особливості розвитку своїх дітей.

Програма також передбачає навчання батьків розпізнаванню проявів стресових станів у дітей та методам надання допомоги. У Додатку Б наведено типовий інформаційний матеріал для батьків з числа внутрішньо переміщених осіб під назвою «Як впоратися зі стресом».

Для досягнення зазначених цілей програма використовує різні форми роботи з батьками, серед яких: відеолекторії, тренінги, майстер-класи, бесіди, практикуми, презентації, рольові ігри, інформаційні дискусії, заняття за участю фахівців, консультативні пункти, онлайн-листування та групи у месенджерах.

Для реалізації завдань програми, спрямованої на підвищення виховного потенціалу батьків, були застосовані такі методи: аналіз ситуацій, брейнстормінг, діалог Сократа, «дерево ухвалення рішень», дискусії, метод «займи позицію», діагностика, інтерв'ю, моделювання, PRES-формула та кейс-метод.

До ефективних форм роботи з батьками з числа внутрішньо переміщених осіб відносяться індивідуальні консультації, які дозволяють конфіденційно обговорювати особисті проблеми, та групові заняття, побудовані на принципі взаємодії, підтримки та співпраці за методом «рівний-рівному». Використані форми та методи спрямовані на

демонстрацію батькам різноманітних способів впливу на поведінку, емоційні реакції та тривалі переживання дитини.

Особливо ефективними виявилися підходи, засновані на діалозі, активному слуханні та емоційній залученості. До таких належить комунікація в ігровій формі з передачею змістовної інформації відповідно до поставлених завдань.

У практичній роботі з сім'ями внутрішньо переміщених осіб ми використовували дискусії, фокус-групові інтерв'ю, метод вікарного навчання, оцінку власного стилю виховання, профілактичні бесіди, обговорення проблемних ситуацій, творчі завдання, ігрові вправи, інформаційні дискусії, електронне листування, а також індивідуальні та групові консультації.

При застосуванні форм і методів роботи враховувалися особливості батьків, їх рівень виховного потенціалу та наявність загальної і педагогічної культури, а також забезпечувався діалогічний підхід та використання технік активного слухання. Створення умов для самодослідження і самокорекції забезпечувалося рефлексивним етапом програми.

Зокрема, у рамках програми «Батьківські студії» проводилися тренінгові заняття для розвитку умінь конструктивної та ефективної взаємодії з дітьми. Використовувалися діалогічні взаємодії, інформаційні технології, інтерактивні вправи для контролю негативних емоцій («Активне слухання дитини», «Я-повідомлення»), групові дискусії; методи – вирішення проблемних ситуацій, заміна негативних установок на позитивні, аналіз сімейних взаєностосунків, ненасильницьке вирішення конфліктів.

У процесі реалізації програми обговорювалися теми, що сприяли підвищенню виховного потенціалу батьків, наприклад: «Як ми оцінюємо свою дитину», «Авторитет і авторитарність», «Чи завжди батьки праві?» та «Що важливіше: довіра чи контроль?».

До інтерактивних методів, що найкраще сприймалися батьками, відносяться ділові ігри та мозковий штурм. Ділові ігри сприяють мотивації учасників та наближають їх до реальних життєвих ситуацій у безпечному середовищі, розвивають уміння ухвалювати зважені рішення та виправляти власні помилки. Метод мозкового штурму передбачає активний пошук відповідей на чітко сформульовані запитання, включаючи додаткові уточнювальні запитання, та використання складних соціально-педагогічних ситуацій у сприятливій, доброзичливій атмосфері без критики.

Підвищення виховного потенціалу також здійснювалося через перегляд і обговорення відео-, документальних фільмів, соціальної реклами та інформаційних роликів. При розробці та реалізації програми враховувалася складність мотивації батьків до участі у заходах, тому її зміст і форми були варіативними, спрямованими на взаємодію «суб'єкт-суб'єкт», і мали на меті не лише формування компетентностей, а й розвиток особистісного потенціалу батьків.

2.2. Результати експериментального дослідження

Через обмеженість державних ресурсів держава не змогла належним чином підготуватися до великої кількості внутрішньо переміщених осіб, що негативно позначилося на всіх сферах життєдіяльності, особливо в соціальній сфері. Частину функцій держави, пов'язаних із наданням послуг внутрішньо переміщеним особам, забезпеченням їхніх прав і свобод, взяли на себе недержавні організації. Дослідження таких громадських організацій мають прикладний характер і є важливими для аналізу ситуації та оперативного реагування на потреби населення.

Благодійний фонд «Карітас-Київ» працює з 1992 року та за цей час надав соціальні послуги, гуманітарну допомогу, психологічну та юридичну підтримку тисячам людей. Діяльність організації охоплює

мешканців м. Києва та п'яти областей: Київської, Чернігівської, Черкаської, Житомирської та Вінницької.

Основні напрямки роботи фонду «Карітас-Київ» включають підтримку дітей, молоді та сімей, що опинилися в кризових обставинах, є малозабезпеченими, неповними, багатодітними або мають проблеми залежності. Це передбачає надання первинної матеріальної допомоги, соціальних послуг, харчування, психологічної підтримки, організацію футбольного клубу, навчальних заходів, клубів самопомоги, юридичних та інформаційних консультацій. Для наймолодших функціонують ігрові кімнати, міні-бібліотека, комп'ютерний клас, а також проводяться літні табори та краєзнавчі подорожі.

Домашня опіка для осіб з інвалідністю, невиліковно хворих та самотніх людей похилого віку включає надання медичної допомоги, соціальної підтримки (відновлення документів, представлення інтересів, сплату комунальних платежів), допомоги по господарству (покупка продуктів, прибирання, приготування їжі), догляду за тілом, психологічної підтримки та інформаційно-консультаційних послуг.

Центр роботи з дітьми та сім'ями, які стали свідками насильства та змушені були залишити рідні домівки, пропонує індивідуальні та групові консультації, майстер-класи, розвиваючі заняття, арт-терапію, а також тренінги і семінари для батьків.

Програма миро будування включає психологічне консультування, групи психосоціальної підтримки, соціальний супровід, тематичні тренінги, фасилітацію соціальних та громадських ініціатив, а також участь у кіноклубах, танцювальних та театральних заняттях.

Центр надання соціальних послуг забезпечує роботу благодійної перукарні, пральні, швейної майстерні, а також надає гуманітарну допомогу у вигляді одягу, взуття, продуктів харчування та медикаментів.

Консультативний центр з протидії торгівлі людьми надає психологічну та матеріальну підтримку, сприяє у пошуку зниклих за

кордоном осіб, консультує щодо виїзду за кордон та проводить профілактичні заходи з протидії торгівлі людьми.

Клуб людей літнього віку організовує виїзні зустрічі та зустрічі у соціальному центрі для близько 80 учасників, серед яких внутрішньо переміщені особи та люди з обмеженими можливостями. Тут проводяться просвітницькі заняття і тренінги, групи взаємної підтримки, а також відвідування маломобільних та немобільних осіб.

Благодійний фонд «Карітас-Київ» спеціалізується на наданні соціальних послуг людям, що потребують підтримки, і здійснює свою діяльність на християнських засадах та цінностях, незалежно від віросповідання, етнічної приналежності, статі чи віку отримувачів допомоги. Мережа Карітасу активно підтримує осіб, які постраждали від російської агресії. Зокрема, усі локальні підрозділи, крім зон активних бойових дій, надають допомогу внутрішньо переміщеним особам та тим, хто перебуває в складних життєвих обставинах.

Фонд забезпечує психосоціальний та юридичний супровід внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення. Консультації надаються юристами, дитячими та дорослими психологами, кризовими консультантами та кейс-менеджерами. На базі фонду функціонують Простори дружні до дітей, де діти беруть участь у пізнавальних, творчих та розважальних майстер-класах. Також фонд надає гуманітарну допомогу у вигляді продуктових та гігієнічних наборів, дитячого харчування, підгузків та кеш-грантів. За потреби можлива оренда протипролежневих матраців, ходунків, милиць та інвалідних візків. Фахівці фонду проводять розвиваючі заняття для дітей та молоді з інвалідністю та надають соціально-педагогічну підтримку батькам з числа внутрішньо переміщених осіб, а також соціальну допомогу літнім людям без родинної опіки.

Робота фахівців міждисциплінарної команди – соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, медичних працівників, юристів тощо

– з батьками з числа внутрішньо переміщених осіб щодо визначення потреб та вирішення проблем здійснюється у кілька послідовних етапів (Табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**ЕТАПИ РОБОТИ З БАТЬКАМИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

№	Назва етапу	Зміст етапу
1	Формування банку даних про внутрішньо переміщених осіб та їх сім'ї	Здійснюється спільно із службами охорони здоров'я, соціального захисту; включається інформація про кожного члена сім'ї. Методи роботи - аналіз документів, складання банку даних.
2	Діагностика проблем	Вивчення індивідуальних особливостей, з'ясування потреб, труднощів, проблем, визначення причини. Методи роботи - консультування, інтерв'ю, бесіда. Надання інформації про організації та установи, які займаються вирішення проблем.
3	Розробка програми соціально-педагогічної підтримки	За результатами діагностики визначаються першочергові потреби. Методи роботи – індивідуальне або групове консультування, допомога батькам у налагодженні позитивних взаємовідносин.
4	Реалізація програми	Розподіл відповідальності між усіма учасниками програми. Методи роботи - консультування, телефонне консультування, бесіда.
5	Завершення програми	Здійснюємо вихідну діагностику. Батьки можуть самостійно вирішувати певні ситуації, питання і за потреби звертатися за допомогою до фахівців.

Для проведення дослідження застосовувався критеріальний відбір фокус-групи, оскільки основною цільовою аудиторією були внутрішньо переміщені особи. Додатково використовувався метод «сніжної грудки», за яким вибірка формується поступово: респонденти, які вже взяли участь у дослідженні, рекомендують інших потенційних учасників, надаючи їхні контакти.

Фокус-групова дискусія застосовувалася як якісний метод, що дозволяє глибше досліджувати соціальні проблеми. Метод передбачає отримання інформації від вибраної групи учасників, які діляться власним досвідом та суб'єктивними спостереженнями щодо певних явищ.

Головною перевагою цього підходу є гнучкість методології: під час групового інтерв'ю модератор мав можливість ставити уточнювальні питання та досліджувати нові теми. Перед початком дослідження було визначено основні питання для обговорення.

Метою фокус-групового інтерв'ю було виявлення проблем і потреб батьків з числа внутрішньо переміщених осіб. Під час дискусії учасники також обговорювали питання адаптації до нового місця проживання, ділилися власними переживаннями та способами подолання труднощів.

Основними причинами відмови брати участь у фокус-групі були:

- обмеженість часу через працевлаштування (деякі учасники працювали на кількох місцях, аби забезпечити фінансову стабільність);
- небажання згадувати травматичні події (втрата близьких, розлука з родиною);
- непередбачувані обставини (погане самопочуття, хвороба дитини).

У дослідженні взяли участь 37 осіб різного віку та статі, об'єднаних у три фокус-групи.

Цільова аудиторія складалася з внутрішньо переміщених осіб, які були змушені покинути місце постійного проживання на окупованих територіях та погодилися взяти участь у дослідженні.

Дослідження проводилося протягом березня–жовтня 2025 року. Учасники були віком від 26 до 55 років і мали бажання поділитися власним унікальним досвідом.

Більшість із них раніше не брала участі у фокус-групах, проте після завершення заходу відзначила важливість таких зустрічей та виявила готовність брати участь у подібних дослідженнях у майбутньому.

Усього було проведено три фокус-групи.

Склад груп за віковими категоріями був наступним:

- I фокус-група: 26–35 років (15 осіб);
- II фокус-група: 36–45 років (13 осіб);
- III фокус-група: 46 років та старші (9 осіб).

За гендерною структурою учасників, приблизно 65 % становили жінки, 35 % – чоловіки.

Для проведення обговорення було розроблено план (Додаток А), який включав такі етапи:

1. Ознайомлення учасників з метою дослідження, оголошення теми та регламенту проведення, підкреслення актуальності проблеми.
2. Обговорення загальної теми дослідження.
3. Висвітлення конкретних питань для учасників фокус-групи.
4. Виділення різних думок і позицій, додаткове обговорення ідей, висловлених під час дискусії.

За результатами обговорень, питання доступності житла виявилось одним із найгостріших: учасники зазначали про його обмежену наявність, високі ціни оренди та неналежний стан житла. Було наголошено, що власники нерухомості часом відмовляють у здачі житла або підвищують ціну, орієнтуючись на негативний досвід попередньої взаємодії з внутрішньо переміщеними особами.

Досвід винаймання житла на початку війни часто передбачав тимчасове безкоштовне проживання на базах відпочинку чи у дитячих таборах. Проте після збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб

спостерігалось зростання орендної плати та зменшення пропозицій придатного житла, що негативно вплинуло на відносини з місцевими мешканцями.

Крім того, учасники підкреслили, що винаймане житло часто не відповідає їхнім попереднім умовам проживання: у квартирах мало меблів або кухонних приладів, що створює додаткове фінансове навантаження на сім'ю. Загалом, всі внутрішньо переміщені особи відзначили проблеми з орендою житла та вважають вирішення цього питання складним і недостатньо пріоритетним для влади.

Щодо взаємодії з місцевим населенням, більшість респондентів (87 %) зазначили, що не відчували напруженості. Деякі учасники відзначили, що їхня робота не відповідає кваліфікації та не дає перспектив для професійного розвитку. Жінки додатково наголосили на труднощах працевлаштування, пов'язаних не лише зі статусом внутрішньо переміщених осіб, а й з браком місць у дитячих садках. Декілька учасників змушені були змінити кілька місць роботи у різних регіонах України, перш ніж знайшли стабільне працевлаштування.

Усі фокус-групи продемонстрували, що учасники недостатньо обізнані щодо законодавства, яке захищає права внутрішньо переміщених осіб. Незважаючи на декларації влади про відкритість та доступність онлайн-сервісів, на місцевому рівні часто виникають труднощі та обмеження.

Особливо гострою виявилася проблема відсутності місць у дитячих садках для дітей внутрішньо переміщених осіб. Міські ради та заклади дошкільної освіти пояснюють відмову електронною чергою та високим попитом серед місцевого населення.

Жоден із респондентів не зазначав проблем із влаштуванням дітей до шкіл.

Деякі учасники зауважували, що державі слід створювати спеціалізовані сервісні центри для внутрішньо переміщених осіб, де

можна було б отримати консультації та довідки для повного реалізування своїх прав, а також доступ до інформації щодо норм і правил реєстрації, пільг та змін у законодавстві, що стосуються внутрішньо переміщених осіб.

Щодо доступу до медичних послуг, більшість опитаних повідомили, що проблем не виникало, проте у закладах охорони здоров'я, до яких вони зверталися, часто не було необхідних спеціалістів. Це змушувало шукати фахівців та відвідувати медичні установи за межами місця постійного проживання.

Респонденти віком 26–35 років зазначили, що мають можливість вступати та навчатися у закладах вищої освіти. Вони відзначали, що процедура вступу є доступною, приймальні комісії працюють ефективно та надають вичерпну інформацію, а персонал намагається максимально допомогти.

Більшість учасників також відзначили, що на перших етапах переміщення значну підтримку надавали благодійні та недержавні організації. Це проявлялося у фінансовій допомозі, продовольчих наборах, одязі, засобах першої необхідності, а деякі отримували обігрівачі, постільну білизну та ковдри.

Під час обговорення найбільш травмуючих моментів, пов'язаних із переміщенням, один із респондентів зазначив, що не зміг забрати документи з Харкова й не мав можливості повернутися за ними. Документи підтверджували його категорії та звання, що впливає на розмір заробітної плати. Через відсутність оригіналів він недоотримав доходи, оскільки роботодавець не приймав ксерокопії.

Щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб, учасники фокус-групи підкреслили, що зазвичай вони не стикалися з недружелюбним ставленням до себе чи членів сім'ї. Багатьох підтримували знайомі та друзі, допомагаючи з пошуком житла та роботи (Рис. 2.7).

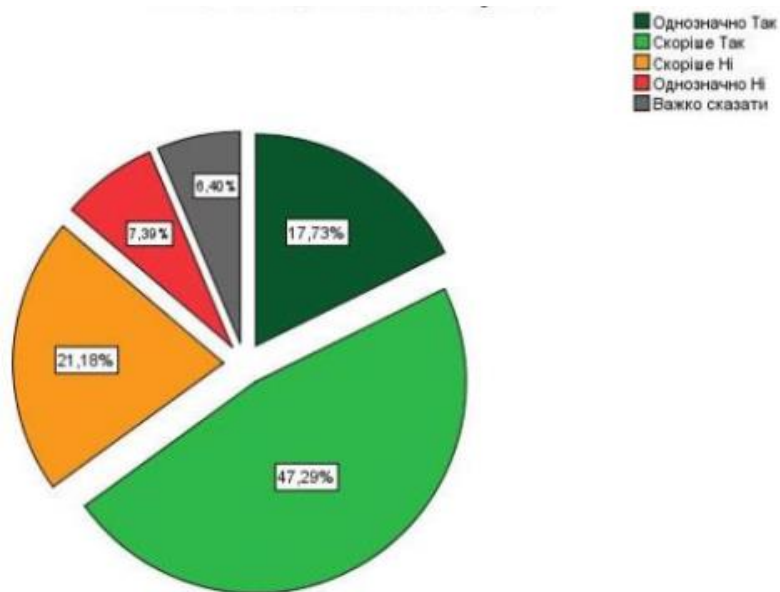


Рис.2.7. Чи звикли Ви до життя на новому місці?

Більшість респондентів зазначили, що не планують повертатися на територію попереднього проживання, оскільки вважають її небезпечною для життя. (Рис.2.8).

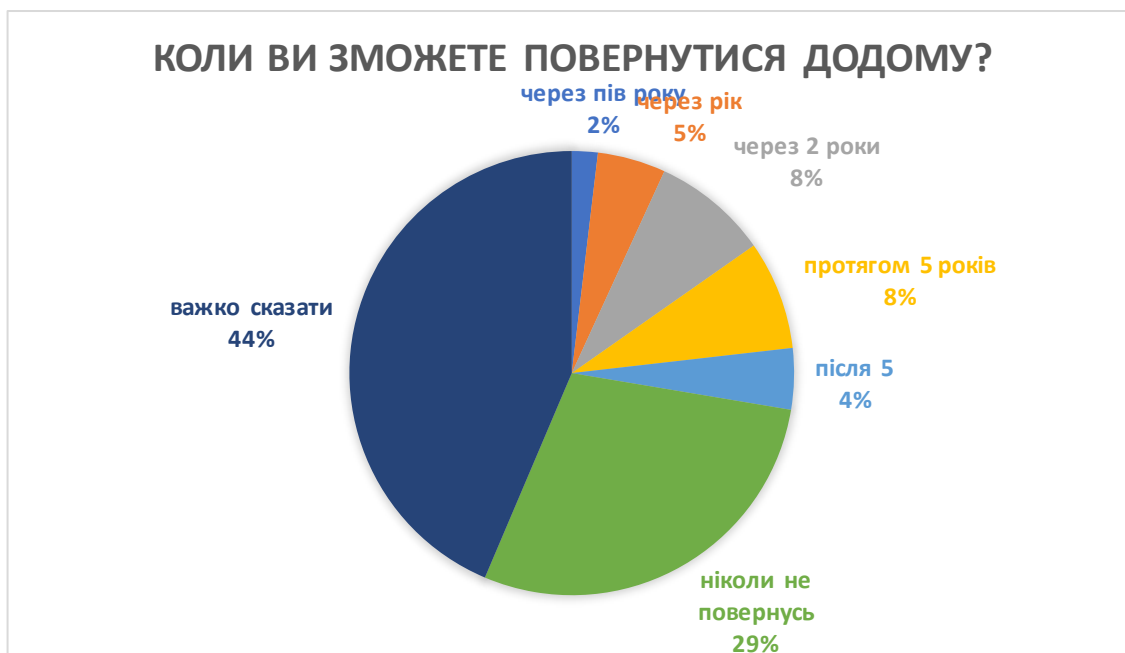


Рис. 2.8. Відповідь на запитання «Чи плануєте Ви повертатися на територію попереднього місця проживання?»

Насамперед, респонденти висловлювали занепокоєння через розпад родин. Було відзначено, що літні батьки залишилися на окупованих територіях, а деякі сім'ї розділилися між окупованими та деокупованими районами Луганщини, Харківщини та Маріуполя, частина ж виїхала до Західної України або за кордон.

На запитання про основні джерела тривоги нині, більшість учасників зазначила невизначеність щодо майбутнього себе та близьких, особливо дітей; стан фізичного та психологічного здоров'я родичів на непідконтрольних уряду територіях; втрату майна на окупованих територіях та неможливість його перевезення на нове місце проживання.

Щодо майбутніх побоювань, респонденти висловлювали страх втрати здоров'я та стабільного доходу. Було підкреслено, що державна політика мала б бути спрямована на зменшення соціальної поляризації та на зміцнення єдності суспільства.

Крім того, учасники зазначили, що населення по-різному сприймає потреби внутрішньо переміщених осіб, зокрема існують обмеження в реалізації громадянських та політичних прав, а також доступу до соціально-економічних ресурсів. Тривогу викликають повідомлення про порушення прав людини на окупованих територіях, де перебувають рідні.

На запитання про рівень інтеграції у приймаючі громади майже всі відповіли, що він високий. Учасники відзначили наявність постійного орендованого житла, стабільної роботи або навчання, відсутність конфліктів та недружного ставлення з боку місцевих мешканців, а також те, що більшість змогли завести друзів.

Для повнішого уявлення про проблеми батьків з числа внутрішньо переміщених осіб, наведемо приклад висловлювання одного з активних учасників: він підкреслив, що *«при працевлаштуванні виникали труднощі: після успішної співбесіди повідомляли, що через статус внутрішньо переміщеної особи не можуть взяти на роботу»*.

Ще однією актуальною проблемою, що активно обговорювалась під час фокус-групи, стало житлове питання. Одна з учасниць поділилася досвідом: *«Коли я приїхала до Києва й шукала квартиру, було багато «сюрпризів»...»*. Більшість учасників усміхнулися, бо одразу зрозуміли суть ситуації. Вона продовжила: *«...приходжу з валізами, показую документи, а ріелтор здивовано запитує, чи я внутрішньо переміщена особа. І відповідає: «Господар не бажає здавати житло внутрішньо переміщеним»*».

Інший учасник підтвердив подібний досвід, розповівши, що господиня відмовлялась підписувати угоду, аргументуючи це тим, що, нібито, внутрішньо переміщені особи несвоєчасно оплачують оренду та бувають «складними» орендарями.

На запитання модератора «Чи плануєте Ви повертатися додому?» більшість учасників висловили сумнів у можливості повернення: *«Не знаю, мабуть, я туди не повернуся»*, *«Відновлення будинку потребує багато років і значних коштів, що є надто великими для держави, це нереально»*.

Загалом, представники середнього покоління зазначали, що їм вдалося адаптуватися та інтегруватися в нові громади, тож вони не бачать ні сенсу, ні можливостей, ані бажання повертатися до колишніх помешкань.

Учасники також підкреслили, що не покладаються на державу через нестачу соціальної підтримки та житлових програм. Найбільше обговорювались й критикувались питання житла та соціальної допомоги. На прохання оцінити ефективність державної підтримки прозвучала відповідь: *«Нам не допомагають настільки, щоб можна було сказати, що ця допомога реально існує»*.

2.3. Рекомендації щодо організації діяльності міждисциплінарної команди для реалізації розробленої програми соціальної підтримки

Повномасштабне вторгнення стало неочікуваним і надзвичайно серйозним викликом як для держави загалом, так і для соціальної сфери зокрема. Події 24 лютого 2022 року докорінно змінили світогляд, емоційний стан, переконання та поведінкові моделі українців, вплинули на їхні життєві орієнтири й соціальні зв'язки.

Унаслідок глибоких політичних, економічних і соціальних трансформацій у суспільстві особливого значення набувають принципи діяльності фахівців соціальної сфери в громаді. Нині першочерговими стають сімейно орієнтований підхід, інтеграція, партнерство, командна взаємодія, а також координація зусиль і професійна відповідальність. Основна увага фахівців спрямовується на розвиток ресурсів і сильних сторін батьків із числа внутрішньо переміщених осіб, їхніх дітей та сімей, які опинилися у складних життєвих умовах.

Сучасні виклики українського суспільства формують нові вимоги до професійної підготовки соціальних працівників, педагогів і психологів, які мають бути готовими до реалізації комплексної роботи із сім'ями внутрішньо переміщених осіб. Такі фахівці повинні володіти навичками професійного саморозвитку, ефективної командної взаємодії, уміти враховувати соціально-політичні реалії, у яких здійснюють свою діяльність.

У цьому контексті зростає актуальність підготовленості фахівців до міждисциплінарної співпраці, що дозволяє оперативно реагувати на складні соціальні ситуації, впроваджувати інтегровані соціальні послуги для сімей, які постраждали від війни, насильства чи перебувають у кризових обставинах. Форми професійної підтримки можуть охоплювати соціальний супровід, консультування, соціально-педагогічну допомогу, мотиваційне консультування, спрямовані на створення безпечного середовища для навчання, розвитку, відновлення виховного потенціалу

сімей і гармонізацію внутрішньо сімейних стосунків.

Сьогодні особливої ваги набуває командна взаємодія фахівців, що передбачає узгоджені дії з метою захисту прав і законних інтересів внутрішньо переміщених осіб, підвищення рівня їхнього добробуту та якості життя. Працівники центрів соціальних служб і психологічних служб щодня зіштовхуються з різноманітними, іноді унікальними проблемами сімей переселенців, що потребує системної підтримки.

Психологічні травми, пережиті під час війни, часто спричиняють емоційні порушення, зміну соціальної поведінки, дестабілізацію сімейних стосунків, що потребує комплексного втручання. Саме фахівці міждисциплінарних команд проводять оцінку життєвих обставин, визначають потреби, планують заходи допомоги та забезпечують їх реалізацію. Кожен учасник команди виконує свої функції: консультує, надає психологічну підтримку, координує співпрацю з партнерами чи іншими установами для надання конкретної допомоги родині.

Перевага командної роботи полягає у комплексному підході – адже люди, які втратили житло, близьких чи звичне середовище, потребують підтримки одночасно з багатьох напрямів.

Основними завданнями міждисциплінарних команд є:

- забезпечення реалізації прав дитини на життя, безпеку, здоров'я, освіту та соціальний захист;
- надання соціально-педагогічної підтримки батькам із числа внутрішньо переміщених осіб;
- аналіз ситуації дитини та сім'ї, оцінювання їхніх потреб і можливостей;
- розроблення та реалізація індивідуального плану допомоги, його систематичний перегляд і коригування;
- участь у засіданнях комісій із питань захисту прав дитини, ухвалення рішень щодо надання соціальних послуг, виконання корекційних програм у випадках насильства чи неналежного виконання

батьківських обов'язків.

До складу міждисциплінарних команд зазвичай входять соціальні працівники, психологи, соціальні педагоги, лікарі, юристи, представники служб у справах дітей, освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення.

Особливе значення має роль батьків внутрішньо переміщених осіб, адже саме вони ухвалюють ключові рішення, що стосуються безпеки та майбутнього їхніх дітей. Їхня участь у процесі підтримки є важливою умовою стабілізації емоційного стану дитини й зниження рівня стресу.

Фахівці команди, діючи в межах своїх компетенцій, координують надання допомоги, забезпечують ефективне використання ресурсів організацій, інформують колег про хід реалізації планів і за потреби ініціюють їх перегляд. Внутрішньо переміщені особи можуть отримувати консультації як на засіданнях команди, так і під час індивідуальних зустрічей.

Як підкреслюють Л. Тюптя, Я. Юрків та І. Іванова, успішність роботи команди залежить від чіткого усвідомлення спільної мети, узгоджених дій, добору компетентних учасників, організаційної гнучкості та здатності швидко реагувати на зміни [53; 55]. Важлива роль належить соціальному працівнику, який координує роботу команди, підтримує сприятливий психологічний клімат і забезпечує ефективну взаємодію між усіма учасниками процесу.

Отже, міждисциплінарна взаємодія передбачає об'єднання зусиль фахівців різних галузей, орієнтацію на потреби клієнтів, мотивацію до змін і впровадження комплексного підходу в наданні соціально-педагогічної підтримки внутрішньо переміщеним сім'ям [55].

Залучення фахівців із різних сфер діяльності дозволяє отримати об'єктивну й всебічну оцінку ситуації внутрішньо переміщених осіб, адже кожен спеціаліст виступає незалежним експертом у межах своєї компетенції. Такий підхід сприяє розробленню оптимального пакета

соціальних послуг і подоланню міжвідомчих бар'єрів, що виникають у процесі взаємодії. У практиці соціальної роботи фахівці застосовують інтерактивний підхід, який передбачає тісну співпрацю з іншими організаціями або передачу їм провідної ролі в наданні комплексних соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам.

Попри певні відмінності у структурі й функціонуванні, діяльність міждисциплінарної команди ґрунтується на таких ключових принципах, як членство, інтеграція та колективна відповідальність. Вибір типу взаємодії залежить від потреб і особливостей цільової групи, з якою працює команда. Зазвичай розрізняють мультидисциплінарну, трансдисциплінарну та міждисциплінарну моделі співпраці [51].

Мультидисциплінарна модель передбачає залучення спеціалістів із різних галузей знань, кожен з яких реалізує власний план роботи відповідно до визначених завдань. Координація дій та узгодження підходів здійснюється під час спільних нарад і консультацій [51].

Сім'ї внутрішньо переміщених осіб здебільшого потребують всебічної підтримки з боку команди кваліфікованих фахівців – представників різних галузей, які працюють у форматі міждисциплінарної взаємодії.

З огляду на складність та багатогранність проблем, із якими стикаються внутрішньо переміщені особи як до, так і після вимушеного переселення, ключового значення набуває командний підхід у соціальній роботі.

Мультидисциплінарна команда – це група спеціалістів (психолог, соціальний педагог, соціальний працівник, юрист, лікар тощо), які представляють різні установи чи організації, що надають соціальні послуги. Вони забезпечують узгоджені рішення та спільні дії під час надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. У межах команди чітко визначаються ролі, обов'язки й зони відповідальності кожного учасника.

Під час колективних зустрічей фахівці узгоджують індивідуальний пакет соціальних послуг для кожної родини, аналізують проблемні ситуації та оцінюють результати роботи. Координацію діяльності, як правило, здійснює соціальний працівник. Склад команди може змінюватися залежно від потреб конкретної сім'ї чи особи, яка потребує підтримки. До неї зазвичай входять представники системи охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, а також юристи й інші залучені спеціалісти.

Основною метою діяльності команди є виявлення сімей внутрішньо переміщених осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах, і надання їм комплексної допомоги. Фахівці повинні мати відповідну підготовку, досвід практичної роботи, знати принципи надання соціальних послуг, специфіку взаємодії між різними структурами та можливості недержавних організацій. Для ефективної співпраці всі учасники команди повинні володіти однаковою інформацією про отримувача послуг і регулярно оновлювати дані щодо його соціальної ситуації.

Особливість мультидисциплінарного підходу полягає у координації зусиль громади, раціональному використанні її ресурсів, скороченні часу для вирішення проблем дитини та сім'ї, а також у забезпеченні можливості отримання комплексного пакета послуг як для батьків, так і для дітей. Такий підхід сприяє розвитку відповідальності самих внутрішньо переміщених осіб за подолання труднощів у майбутньому. Ефективність роботи команди залежить від спільної відповідальності всіх учасників процесу – і фахівців, і отримувачів допомоги. Важливо, щоб до складу команди входили саме ті спеціалісти, чиї послуги найбільш необхідні конкретній родині, а діяльність координував уповноважений працівник. Усі дії команди мають бути спрямовані на задоволення інтересів дитини та сім'ї, а ефективність кожного спеціаліста підлягає моніторингу й оцінці.

Сьогодні внутрішньо переміщені особи є новою категорією клієнтів соціальних служб, волонтерів і фахівців різних напрямів. Пережитий травматичний досвід і вимушене переміщення створюють кризову життєву ситуацію, що супроводжується стресом. Для якісного надання допомоги спеціалісти повинні проходити підготовку з питань організації підтримки внутрішньо переміщених осіб та розуміння їхніх психологічних і соціальних потреб.

Основні напрями соціальної роботи з цією категорією населення включають:

- практичну діяльність – безпосередню роботу з особами або групами, які потребують соціальної допомоги.
- організаційну діяльність – планування роботи соціальних служб, створення та впровадження програм підтримки.

До ключових видів соціальної роботи належать соціальна діагностика, профілактика, реабілітація, корекція та терапія. Вони спрямовані на комплексний підхід до людини, урахування її потреб і цінностей, створення сприятливого середовища для мобілізації внутрішніх ресурсів з метою подолання труднощів. Внутрішньо переміщеним особам нині надаються медичні, юридичні, соціально-психологічні, адміністративні послуги, спрямовані на адаптацію та відновлення їхньої життєдіяльності. Паралельно вдосконалюється нормативно-правова база, створюються нові установи допомоги, робочі місця, проводиться перекваліфікація кадрів, активно розвивається волонтерський та благодійний рух – тобто формується система інституалізації підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами та їхніми родинами спрямована на надання підтримки й соціального захисту, зміцнення адаптаційних можливостей, створення умов для стабільного життя, розвиток механізмів самоорганізації, соціалізації та саморозвитку, а також підвищення виховного потенціалу батьків.

Плануючи заходи соціально-педагогічної підтримки, необхідно враховувати всі складні життєві обставини родини – як ті, що існували до війни, так і ті, що виникли під час або після переміщення.

Фахівці міждисциплінарної команди мають звертати увагу на такі аспекти:

- складні життєві ситуації, які родина мала в мирний період;
- політичні розбіжності або конфлікти між членами сім'ї;
- наявність родичів, які залишилися на окупованій території;
- роз'єднання сім'ї через переїзди;
- участь окремих членів родини у бойових діях.

Ці чинники визначають характер і зміст комплексної допомоги, яку надає команда. Варто враховувати, що багато внутрішньо переміщених осіб перебувають у стані хронічного стресу або повторно переживають травматичні події, що може проявлятися у тривожності, емоційній напрузі, агресивності чи дратівливості.

Завданням фахівців є допомога у відновленні емоційної стабільності, навчання саморегуляції, подолання стресових реакцій. Для цього використовуються різні методи роботи – релаксаційні техніки, створення позитивних образів під супроводом спеціаліста, практики самозаспокоєння. Такі підходи сприяють досягненню психічної, емоційної та фізичної рівноваги. Важливо також інформувати внутрішньо переміщених осіб про ознаки стресових розладів і способи самодопомоги. У додатку Б подано приклад інформаційної пам'ятки для внутрішньо переміщених осіб «Як упоратися зі стресом».

Таким чином можемо запропонувати рекомендації щодо організації діяльності міждисциплінарної команди для реалізації програми соціальної підтримки внутрішньо переміщених батьків з числа внутрішньо переміщених осіб у діяльності БФ «Карітас-Київ»:

1. Визначення мети та завдань програми.

На початковому етапі реалізації програми необхідно спільно з усіма

членами команди чітко сформулювати її мету – забезпечення комплексної соціальної підтримки внутрішньо переміщених батьків, спрямованої на їх адаптацію до нових умов життя, збереження сімейних зв'язків, психологічну стабілізацію та посилення батьківського потенціалу. Важливо визначити конкретні завдання, цільові показники та очікувані результати соціальної роботи.

2. Формування міждисциплінарної команди.

До складу команди доцільно залучити фахівців різного профілю, які забезпечать комплексний підхід до вирішення проблем сімей, що пережили вимушене переміщення:

- соціальний працівник (координує діяльність команди, здійснює супровід сімей);
- психолог (надає психологічну допомогу, проводить групову та індивідуальну роботу);
- юрист (консультує щодо оформлення документів, пільг, правового захисту);
- медичний працівник або сімейний лікар (оцінює стан здоров'я, сприяє організації медичної допомоги);
- педагог або соціальний педагог (допомагає у питаннях освіти дітей, взаємодії зі школами, дитсадками);
- представник органу місцевого самоврядування (координує доступ до соціальних послуг громади);
- представники громадських і благодійних організацій (сприяють залученню ресурсів, гуманітарної допомоги, волонтерської підтримки).

3. Чіткий розподіл ролей і функцій.

Для ефективності роботи варто розробити положення про діяльність міждисциплінарної команди, у якому окреслити обов'язки кожного спеціаліста, визначити координатора, відповідального за ведення документації, комунікацію з сім'ями та моніторинг реалізації індивідуальних планів підтримки.

4. Регулярні робочі зустрічі та супервізія.

Команда має проводити регулярні наради для обговорення динаміки роботи з родинами, узгодження дій, визначення складних випадків, які потребують міжвідомчої взаємодії. Рекомендується запровадити елементи супервізії для профілактики професійного вигорання фахівців.

5. Єдина система оцінювання потреб сімей.

Для узгодженості дій необхідно впровадити спільну методику оцінки потреб внутрішньо переміщених батьків, що включає аналіз житлової, соціально-економічної, освітньої та психологічної сфер. Такий підхід дозволить створювати індивідуальні плани підтримки на основі реальних потреб кожної родини.

6. Індивідуалізація допомоги та супроводу.

За результатами оцінки потреб складається індивідуальний план соціальної підтримки, який визначає конкретні напрями допомоги: соціальний супровід, психологічну підтримку, допомогу у працевлаштуванні, доступ до освіти для дітей, консультації щодо оформлення пілг тощо.

7. Партнерська взаємодія між інституціями.

Для забезпечення комплексності підтримки необхідно налагодити співпрацю між закладами соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, службами у справах дітей, центрами зайнятості, а також місцевими благодійними фондами. Це сприятиме створенню безперервного ланцюга допомоги для сімей внутрішньо переміщених осіб.

8. Професійний розвиток членів команди.

Важливо організовувати навчання фахівців з актуальних питань роботи з внутрішньо переміщеними особами – зокрема, кризового консультування, управління стресом, медіації, сімейної терапії, правового захисту та соціальної інтеграції.

9. Моніторинг і оцінювання ефективності програми.

Рекомендується запровадити систему збору зворотного зв'язку від

учасників програми, аналізувати досягнення за ключовими показниками (рівень задоволеності потреб, підвищення соціальної активності, стабілізація сімейних відносин, покращення психологічного стану). Результати моніторингу мають використовуватися для вдосконалення програми.

10. Дотримання етичних і правових норм.

Уся діяльність міждисциплінарної команди має ґрунтуватися на принципах гуманізму, конфіденційності, поваги до гідності кожного учасника, гендерної рівності, недискримінації та клієнтоорієнтованості.

Висновки до другого розділу

Отже, у результаті першого констатувального етапу дослідження ми з'ясували, що батьки з числа внутрішньо переміщених осіб потребують соціально-педагогічної підтримки щодо формування психологічних, соціально-педагогічних знань, навичок навчання, виховання, наснаження дітей та покращення взаємовідносин з ними, сприяння їх духовному, емоційному, моральному розвитку.

Також було виявлено ряд притаманних їм потреб: недостатня кількість та ефективність наданої інформації з різних аспектів виховання, навчання дітей та поводження з ними; фінансові та матеріальні складнощі; необізнаність батьків щодо різних соціальних інституцій (соціальні служби, заклади освіти тощо), де вони можуть отримати належну допомогу та підтримку.

Ми виділили наступні потреби та проблеми батьків: особливості виховання і навчання дітей в кризових умовах, продовження освіти, незнання своїх прав, проблеми інтеграції у приймаючих громадах, сприяння у забезпеченні різними видами соціальної допомоги; створення позитивного соціально-психологічного мікроклімату в родині.

На другому етапі експерименту ми визначили, що переважаючими формами роботи з батьками є: групові та індивідуальне й мотиваційне

консультування; плануючи заходи щодо соціально-педагогічної підтримки фахівці здійснюють оцінку потреб батьків.

Для підвищення рівня виховного потенціалу батьків з числа внутрішньо переміщених осіб була розроблена та впроваджена програма соціальної підтримки «Батьківські студії». Програма передбачає використання різноманітних методів, форм роботи з такими батьками та їх навчання й мотивація самостійно вирішувати важливі, актуальні питання та проблемні ситуації в умовах невизначеності, в яких вони сьогодні перебувають, зроблено акцент на психологічному мікрокліматі сім'ї та можливостях його покращення.

Було з'ясовано, що внутрішньо переміщені особи потребують комплексної допомоги від фахівців міждисциплінарної команди, адже ступінь уразливості у кожного індивідуальна й залежить від адаптаційного потенціалу родини та наявних у неї ресурсів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати теоретичних та емпіричних методів дослідження ми зробили наступні висновки:

1. Проведено аналіз поняття «внутрішньо переміщена особа», уточнено його зміст і визначено відмінності між суміжними категоріями, такими як «мігрант» та «біженець». Теоретичне осмислення сутності цього поняття дало змогу узагальнити низку концептуальних положень: внутрішньо переміщена особа є громадянином України, який має специфічні потреби, зокрема у відновленні та оформленні документів, отриманні соціальних виплат, пошуку житла, працевлаштуванні, забезпеченні дітей освітніми послугами – від дошкільної до загальної середньої освіти, а також у соціально-психологічній підтримці та стабільному фінансовому становищі.

Підкреслено, що внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами, що й усі громадяни держави, без будь-яких форм дискримінації, згідно з чинним законодавством України. Наявність статусу внутрішньо переміщеної особи не обмежує реалізацію їхніх прав і свобод.

Соціальну підтримку батьків, які належать до категорії внутрішньо переміщених осіб, розглянуто як цілеспрямовану діяльність, спрямовану на надання соціально-педагогічної допомоги у процесі адаптації до нових умов життя, засвоєння соціальних норм і цінностей нового середовища, інтеграції в соціальні спільноти, формування здатності до самореалізації та підвищення виховного потенціалу сім'ї.

Основними причинами масового переміщення осіб і сімей з дітьми в межах країни є прагнення гарантувати безпеку собі та своїм дітям, уникнути бойових дій, а також неможливість проживання у зонах, де відсутні базові умови для життя: продукти харчування, вода, електроенергія, медичне забезпечення та освітні послуги. Значна частина

житлового фонду в таких регіонах зруйнована, що ускладнює або навіть унеможлиблює повернення людей до місць постійного проживання після завершення війни.

2. Наявність як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників ускладнює процес соціально-педагогічної взаємодії з батьками, які належать до категорії внутрішньо переміщених осіб, оскільки їхнє соціальне функціонування, а подекуди й саме існування сім'ї, перебуває у стані вразливості. Науковці, що досліджують питання виховного потенціалу родини, підкреслюють унікальність кожної сім'ї, її специфічні особливості та умови, які формують можливості щодо виховання й розвитку дитини.

Встановлено, що виховний потенціал родини охоплює сукупність педагогічних, психологічних і соціальних можливостей сім'ї, які реально впливають на процес сімейного виховання. До його змісту належать умови, що визначають педагогічну спроможність батьків, їхні організаційні та комунікативні навички, уміння гармонійно поєднувати побут, професійну діяльність і дозвілля задля створення сприятливого середовища для виховання дітей. Важливу роль також відіграють соціокультурні особливості сімейного життя.

Дослідники визначають виховний потенціал родини як систему взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливають на процес виховання. Соціально-педагогічна підтримка батьків із числа внутрішньо переміщених осіб буде результативною лише за умови дотримання основних принципів соціально-педагогічної діяльності, адже саме вони визначають характер взаємодії фахівців із внутрішньо переміщеними особами, їхніми дітьми та родинами загалом.

3. У ході проведеного дослідження серед батьків, які належать до категорії внутрішньо переміщених осіб, було виокремлено коло їхніх основних потреб. До них належать: забезпечення житлом, продуктами харчування, одягом і засобами гігієни; доступ до медичних послуг;

отримання соціально-педагогічної та психологічної підтримки; брак інформації про механізми отримання допомоги та організації, що її надають; необхідність у соціальних виплатах, юридичних консультаціях, відновленні документів, реєстрації місця проживання та вирішенні питань працевлаштування.

Застосування методів фокус-групових інтерв'ю, спостережень і бесід дало змогу виявити низку проблем, з якими стикаються такі родини. Серед них: психологічні травми, спричинені досвідом війни, страх втратити власну ідентичність, почуття безпорадності й переконання у власній неспроможності впливати на ситуацію, занижена самооцінка, агресивність, тривожність щодо майбутнього, втрата відчуття безпеки стосовно дітей, емоційне виснаження та почуття провини за нездатність убезпечити сім'ю. Також спостерігаються порушення емоційного розвитку дітей через бойові дії, переривання навчання, труднощі з працевлаштуванням, відсутність власного житла, проблеми із соціальною інтеграцією у нових громадах, а також соціально-педагогічні, медико-соціальні та правові труднощі.

Результати дослідження засвідчили, що, виконуючи функції догляду за дітьми, багато батьків мають суттєві прогалини у знаннях і навичках виховання. Саме тому ключовим завданням соціально-педагогічної підтримки внутрішньо переміщених батьків є розвиток їхнього виховного потенціалу з метою підвищення ефективності виконання батьківських обов'язків.

4. У результаті констатувального етапу дослідження та контент-аналізу наукових джерел була створена програма соціально-педагогічної підтримки батьків із числа внутрішньо переміщених осіб, а також розроблено рекомендації щодо організації роботи міждисциплінарної команди, залученої до її реалізації. Опрацювання наукових праць і навчально-методичних матеріалів, присвячених проблемі соціально-педагогічної підтримки внутрішньо переміщених родин, підтвердило

необхідність розроблення власної програми, адаптованої до сучасних умов.

Запропонована програма передбачає поєднання групових форм взаємодії та індивідуального супроводу батьків, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб. Її зміст, методи та форми роботи ґрунтуються на принципах гуманізму, особистісно орієнтованого підходу, цілеспрямованості, цілісності, партнерських відносин, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці, а також профілактики та запобігання соціальним ризикам.

У програмі подано також методичні рекомендації щодо побудови ефективної діяльності міждисциплінарної команди, яка забезпечує її реалізацію. Фахівці цієї команди добирають стратегії втручання відповідно до конкретної ситуації, що потребує вирішення: оперативне реагування, паралельні чи спільні дії, розподіл функцій між учасниками та подальший аналіз результатів.

Основними принципами міждисциплінарної взаємодії у соціальній сфері визначено професіоналізм, пріоритет інтересів отримувача послуг, добровільність участі, залучення клієнта до планування подальших дій, розвиток його особистісного потенціалу, дотримання конфіденційності, послідовність у наданні допомоги, індивідуальну відповідальність кожного спеціаліста за результати діяльності, а також постійний моніторинг і оцінювання ефективності міждисциплінарної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Сімейне виховання : концептуалізація ідей теорії і практики: монографія. Київ, Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 437 с.
2. Алексєєнко Т.Ф., Гончар Л.В., Куниця Т.Ю., Бибик Д.Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки. Монографія/за ред. Т. Ф. Алексєєнко. –Кропивницький :Імекс-ЛТД, 2020. – 240 с
3. Бадер М. Внутрішньо переміщені особи в Одеській області: між поверненням та інтеграцією / Макс Бадер, Ксенія Карагяур, Олена Виноградова // Одесская жизнь: информационный городской портал [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odessa-life.od.ua/article/8985-Vnutrishno-peremischeniosobi-v-Odeskiy-oblasti-mizh-povernenniyam-ta-integraciyeyu>
4. Балусєва О. В. Можливості застосування соціологічних показників в оцінці ефективності державного регулювання процесів адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні / Балусєва О. В., Никифоренко Н. О. // ДонДУУ – Менеджер – №3 (72) – 2016 р. – С. 5–15. – Режим доступу: [// irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe](http://irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe).
5. Басова І. С. Внутрішньо переміщені особи в Україні: історичноправовий аспект / І. С. Басова // Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретико-прикладні засади. – 2017. – № 8. – С. 296–301
6. Безлюдний О. І. Роль сім'ї в особистісному розвитку дитини. *Порівняльно-педагогічні студії: науково-педагогічний журнал*. 2011. № 1. (7). С. 8–13.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Либідь, 2008. 848 с

8. Близько 70% переселенців хочуть повернутися додому – опитування Карітас – 15 грудня 2017 року //Громадське радіо [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hromadskeradio.org/.../blyzko-70-pereselenciv-zdonbasu-hochut-povernutys>

9. Бондар Т. Доступ до медичних послуг та психологічний стан внутрішньо переміщених осіб // Т. Бондар // https://updoc.site/download/5af4a3833dd86_pdf

10. Брайчевська О. А. Нью-Йоркська декларація про біженців і мігрантів: новий крок у вирішенні міграційних проблем на глобальному рівні / О. А. Брайчевська // Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини: матер. регіон. наук.-практ. конф., 7 квіт. 2017 року – С.117 – 121.

11. Брайчевська О. А. Роль ООН у вирішенні міжнародних міграційних проблем / Брайчевська Олена Андріївна (2015) // Тези Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 70 річниці заснування ООН «Сильна ООН – кращий світ». – м. Київ, 22 жовтня 2015 року, с.10–12.

12. Буткевич О.В. Відновлення у громадянстві / О.В. Буткевич. // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./ Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. – К: Знання України, 2004 – Т.1 – 760 с.

13. В ООН створили базу організацій, які надають безкоштовну юридичну допомогу переселенцям // Громадський простір. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q&aqs=chrome..69i57.1540j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

14. В Україні створена «Всеукраїнська асоціація переселенців»: – Режим доступу: <https://polilog.com.ua/ukr/2016/nova-organizaciya-pereselenciv/>

15. Василенко О. Інформаційні та комунікаційні потреби внутрішньо переміщених осіб : Режим доступу: https://www.idss.org.ua/arhiv/2015_27_02_Vasilenko.pptx

16. Вимушені переселенці: проаналізувати, зрозуміти, допомогти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/vimusheni-pereselenci-proanalizuvati-zrozumiti-dop/>.

17. Вироблення політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні / А. Солодько, Т. Доронюк. – Режим доступу: <http://www.irf.ua/content/files/dp-2015-7.pdf>

18. Внутрішньо переміщені особи мають ті самі права, що й інші громадяни України // Судова влада України [Електронний ресурс] / Верховний Суд. – Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/news/454372/>.

19. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2016. – 448 с.

20. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах / Валентина 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pleddg.org.ua/wpcontent/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf.

21. Георгадзе Т. О. Виховний потенціал сім'ї. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, Україна, 23-24 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 45–47.

22. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. Київ: ТОВ «Задруга», 2017. 360 с.

23. Горпинюк В. П., Доукіна О. М., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Повалій Л. В., Хромова О. Л. та ін Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників: метод. посіб. / за ред. Т. В. Кравченко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 268 с.

24. Горпинюк В. П., Доукіна О. М., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Повалій Л. В., Хромова О. Л. та ін Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників: метод. посіб. / за ред. Т. В. Кравченко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 268 с

25. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.

26. Енциклопедія освіти (2021) / Нац. акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремінь]. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер. 1144.

27. Закон України Про соціальні послуги : від 17.01.2019 № 2671-VIII (редакція від 15.12.2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

28. Карпова І. Г. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як об'єкт соціальної політики держави та громадянського суспільства / І. Г. Карпова, Р. І. Євдокименко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Випуск 22 : збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 145-151]

29. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах – Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). –2020. – 246 с.

30. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка. Івано-Франківськ, 2006. Т. 2 : Основи родинного виховання. 288 с.
31. Конончук А. Виховний потенціал сучасної сім'ї. *Освіта й виховання в Польщі й Україні (XIX – XX ст.)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ніжин, 20–22 трав. 1998 р.). Ніжин, 1998. С. 114–118
32. Котляр О. І. Право біженців на довгострокове рішення / О. І. Котляр // Часопис Київського університету права – 2015/3. – С. 338 – 341.
33. Мельник О. І. Особливості взаємостосунків батьків і підлітків у сучасній сім'ї. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/bitstream/123456789/11148/4/melnik.pdf>. 2009. (дата звернення : 01.10.2022)
34. Ми зупинили повзучу експансію : Наєв відзвітував про 100 днів Операції об'єднаних сил: <https://www.5.ua/regiony/my-zupynyly-povzuchuekspansiiu-naiev-vidzvituval-pro-100-dniv-operatsii-obiednanykh-syl-175726.html>.].
35. Міжнародна організація з міграції: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua>
36. Міністерство соціальної політики України: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249225479&cat_id=244277212
37. Нагула О. Л. Підготовка студентів до просвітницько консультативної діяльності з формування компетентного батьківства. *Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів* : монографія / за ред. О. М. Лозова. Вінниця : «Віндрук», 2014. С. 40–67
38. Наливайко Л. Р. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття / Л. Р. Наливайко // Право і суспільство. – 2018. – № 1. – С. 34–39.
39. Не дурить себе: українська криза далека до закінчення: http://ipress.ua/articles/ne_durit_sebe_ukrainska_kryza_daleka_do_zakinchennya_71564.html.
40. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с

41. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

42. Проект Стратегії інформаційної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://mip.gov.ua/content/strategiya-informaciynoi-reintegracii-vnutrishno-peremis hchenih-osib.html](http://mip.gov.ua/content/strategiya-informaciynoi-reintegracii-vnutrishno-peremis-hchenih-osib.html).

43. Радчук Г. К., Тіунова О. В. Сімейне виховання (освітній тренінг для батьків) : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. 121 с.

44. Розпочався проект «Поліпшення умов життя внутрішньо переміщених осіб і населення, яке зазнало наслідків конфлікту в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.childfund.org.ua/news/view/2381/>

45. Савка В. Є. Соціальний потенціал сучасної сільської сім'ї: проблеми формування та реалізації : дис... кандидата соціол. наук. : 22.00.03 / Віктор Євгенович Савка. – Львів : «Львівська політехніка», 1995. – 199 с.

46. Склярчук А. В. Психологія соціалізації особистості в проблемній сім'ї: дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.05/ Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. Сєвєродонецьк, 2019. 448 с

47. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2017. – 100 с.

48. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник] / [І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.]; [за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

49. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / [Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – К. : ТОВ "Задруга", 2017. –168 с.

50. Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Лехолетова М. М. Соціально-педагогічна робота з батьками для підтримки ними дітей у воєнний період / Т. Лях, М. Лехолетова, Т. Спіріна. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 2. 24-30. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>. DOI: [10.32782/humanitas/2022.2.3](https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3)

51. Спіріна, Т., Лях, Т., Рогожинська, В. (2020). Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 27(3). 224–228. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/41.pdf

52. Трубавіна І. М. Створення соціальних умов для реалізації прав сім'ї, збереження сімейних стосунків, сімейних цінностей щодо сімей з числа внутрішньо переміщених осіб / Трубавіна І. М. // Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь. Матеріали науково-практичної конференції (20-21 травня 2016 року). – Харків : «Точка», 2016. – С. 276–280.

53. Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. пос. для студ. вищ. навч. закладів / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К. : ВМУРОЛ «Україна», 2010. – 408 с.

54. Шахрай В. М., Алексєєнко Т. Ф., Гончар Л. В., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири : монографія / за ред. В. М. Шахрай. Кропивницький : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2019. 136 с.

55. Юрків Я. І. Мультидисциплінарна команда як форма соціально-педагогічної роботи з розумово відсталими дітьми та їхніми сім'ями / Я. І. Юрків // Наук. вісник ужгородського нац. ун-ту. - Ужгород : ужгородський нац. у-нт, 2013. – вип. 21. – С. 218.

**Керівництво для проведення фоку-групового інтерв'ю з
батьками з числа внутрішньо переміщених осіб**

Дане Керівництво розроблено для проведення фокус-групового інтерв'ю з батьками з числа внутрішньо переміщених осіб.

Фокус-група повинна проводитися за згоди учасників на участь, попереднього узгодження зручного та достатнього для спілкування часу орієнтовною тривалістю 1 – 1,5 год.

В ході фокус-групи необхідно дотримуватись послідовності питань, оскільки згідно з ними буде узагальнюватись та аналізуватись інформація відповідно до запропонованого переліку, хоча, якщо респонденти вже дадуть відповідь на якесь з передбачених у списку запитань – можна до нього більше не повертатися.

Під час спілкування важливо ставитися до внутрішньо переміщених осіб з повагою, уникати стереотипних та дискримінаційний висловлювань, дотримуватися принципу конфіденційності, поважати право учасника відмовитися відповідати на будь-яке із запропонованих в інтерв'ю запитань.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Добрий день! Мене звати _____. Я представляю _____.

Ця фокус-група проводиться в рамках дослідження, метою якого є вивчення існуючих потреб та проблем батьків із числа внутрішньо переміщених осіб. За результатами дослідження передбачено підготувати програму соціальної підтримки батьків із числа внутрішньо переміщених осіб.

Дана фокус-група проводиться з дотриманням конфіденційності: Ваші відповіді будуть використовуватись в узагальненому вигляді виключно для обробки та аналізу отриманої інформації без вказування учасників та їх територіальної приналежності.

В свою чергу мені важливо максимально точно та достовірно відобразити отриману під час фокус-груп інформацію, що практично неможливо без аудіозапису, оскільки все запам'ятати досить складно.

Тому хочу попросити Вашого дозволу на використання диктофонного запису нашої розмови, суть якої буде відображена у звіті. Після завершення дослідження даний аудіозапис буде видалено. Отже на цих умовах прошу дати дозвіл на проведення аудіо запису нашої розмови.

1. Звідки вам довелося виїхати як внутрішньо переміщеній особі?
2. Вкажіть, будь ласка, коли вам довелося покинути постійне місце проживання?
3. Як довго ви проживаєте у цьому населеному пункті?
4. Чи відчуваєтеся ви тут в цілому в безпеці?
5. Де ви в основному отримуєте інформацію щодо можливостей для внутрішньо переміщених осіб? (вказати до 5 варіантів)
6. Чи опитували вас коли-небудь у державних установах та службах про ваші потреби як внутрішньо переміщеної особи?
7. Про які потреби питали? (вказати всі можливі варіанти: медичні, матеріальні, житлові, соціальні, психологічні, освітні, допомога по відновленню документів, допомога у працевлаштуванні тощо)
8. Чи стикалися ви, за вашим відчуттям, з упередженим ставленням до вас через статус внутрішньо переміщеної особи)? Якщо так, то в якій сфері відносин це проявлялося? (вказати всі можливі варіанти)
9. Чи є у вас неповнолітні дитина /діти?
10. Чи потребуєте Ви соціально-психологічної підтримки у зв'язку з переміщенням?

11. Чи є серед ваших близьких, з ким ви проживаєте, людина, яка потребує стороннього догляду (людина з інвалідністю, тяжко хвора тощо)?

12. Вкажіть, будь ласка, причини, з яких ви не плануєте повертатися додому до покинутого місця проживання? (вказати всі можливі варіанти).

13. Скільки людей проживають з вами (мають сімейні зв'язки та ведуть спільний побут)? (вказати кількість людей, включаючи того, хто відповідає)

14. Назвіть, будь ласка, ваші основні джерела засобів існування (вказати до 5 варіантів)

15. Ваша освіта?

16. Чи маєте ви потребу в отриманні освітніх послуг? (вказати всі можливі варіанти)

17. Чи є документи, які вам необхідно відновити / отримати у зв'язку із переміщенням?

18. Чи потребуєте ви наразі соціально-педагогічної, психологічної підтримки?

19. (Для тих, хто отримує) Де ви отримуєте соціально-педагогічну, психологічну підтримку?

20. У зв'язку з чим вам необхідна соціально-педагогічна, психологічна підтримка? (вказати всі можливі варіанти)

21. Чи потребуєте ви чи ваші близькі, з якими ви проживаєте, отримання соціальних послуг?

22. Чи потребуєте ви отримання матеріальної допомоги?

23. (Тільки для осіб з інвалідністю) Чи потребуєте ви наразі отримання реабілітаційної допомоги?

24. Чи потребуєте ви отримання правової допомоги?

25. Хотіли би ви брати участь у життєдіяльності громади та прийнятті рішень щодо її розвитку?

26. Стат'я (відмітити самостійно)

27. Вік _____

Було дуже цікаво і корисно отримати Ваші відповіді під час цього інтерв'ю!

Дякую, що виділили час і можливість для ґрунтовної розмови, за всі висловлені Вами думки. Якщо під час аналізу результатів нашого інтерв'ю та аудіозапису в мене виникнуть додаткові або уточнюючі питання, чи я можу зв'язатись з Вами по телефону? Ваша інформація є цінною і допоможе розвинути послугу патронат для дітей в Україні.

Ще раз дякуємо за Ваш час і відповіді!

Пам'ятка для внутрішньо переміщених осіб «Як впоратися зі стресом»

Люди по-різному реагують на кризові події. Нижче наведено деякі приклади реакцій на стресові ситуації.

- Фізичні симптоми (наприклад, тремтіння, головний біль, різка слабкість, втрата апетиту, різноманітні больові відчуття).
- Плач, печаль, пригнічений настрій, скорбота.
- Тривога, страх.
- Напруга і нервозність.
- Неспокійні думки про те, що трапиться щось погане.
- Безсоння, нічні кошмари.
- Дратівливість, злість.
- Почуття провини, сором (наприклад, за те, що не змогла переконати інших рідних поїхати з небезпечної зони).
- Втрата орієнтування в ситуації, емоційне заціпеніння, відчуття нереальності того, що відбувається або перебування «в тумані».
- Замкнутість чи нерухомість.
- Відсутність реакції на інших людей, небажання розмовляти.
- Втрата пам'яті (наприклад, не можете згадати, що сталося).
- Нездатність подбати про себе і про власних дітей (наприклад, відмова від їжі і пиття, нездатність приймати прості рішення).

Ці переживання – нормальна реакція на ненормальні події.

Вам стане краще з часом. Не всі ваші переживання є ознакою хвороби. Не відмовляйтеся від допомоги інших, навіть якщо вам здається, що вони вас не можуть зрозуміти. Намагайтеся повернутись до повсякденних завдань. У кожної людини є природні ресурси долати труднощі.

Використовуйте позитивні способи подолання стресового стану

- Достатньо відпочивайте.
- По можливості регулярно їжте і пийте.
- Спілкуйтеся і проводьте час із сім'єю та друзями.
- Обговорюйте проблеми з тими, кому довіряєте.
- Займайтеся тим, що допомагає розслабитися (гуляйте, співайте, моліться, грайте з дітьми, взаємодійте з тваринами, слухайте заспокійливу музику).
- Займайтеся посильною фізичною активністю.
- Знайдіть безпечні способи допомогти іншим в умовах кризи і беріть участь у колективній діяльності.

Уникайте негативних способів подолання стресового стану

- Не вживайте алкоголь та інші психоактивні речовини, не зловживайте палінням та кавою.
- Не спіть цілими днями.
- Не працюйте весь час без відпочинку і розслаблення.
- Не відокремлюйтесь від друзів і близьких.
- Не нехтуйте правилами особистої гігієни.
- Не впадайте в гнів і не вчиняйте насильства.

Коли звернутися по допомогу до психолога

- Симптоми продовжують проявлятися через тривалий час після психотравмуючої події й при цьому не слабшають.
- Змінилося відношення до роботи.
- Тривають нічні кошмари або безсоння.
- Важко контролювати свої почуття. Бувають раптові вибухи гніву. Багато чого злить, дратує.
- Немає людини, з якою можна було б поділитися своїми переживаннями.
- Відносини в родині сильно погіршилися.

- Відносини з товаришами по роботі, сусідами, знайомими сильно погіршилися.

- Оточуючі говорять «Він сильно змінився».
- Стали частіше відбуватися нещасні випадки.
- З'явилися шкідливі звички.
- Тягне більше випивати, курити, приймати «заспокійливі» засоби.
- З'явилися проблеми зі здоров'ям, яких раніше не було.

ПАМ'ЯТАЙТЕ!

В основі Ви – та сама людина, якою були до трагедії.

Якщо Ви страждаєте занадто сильно, або занадто довго – зверніться до психолога.